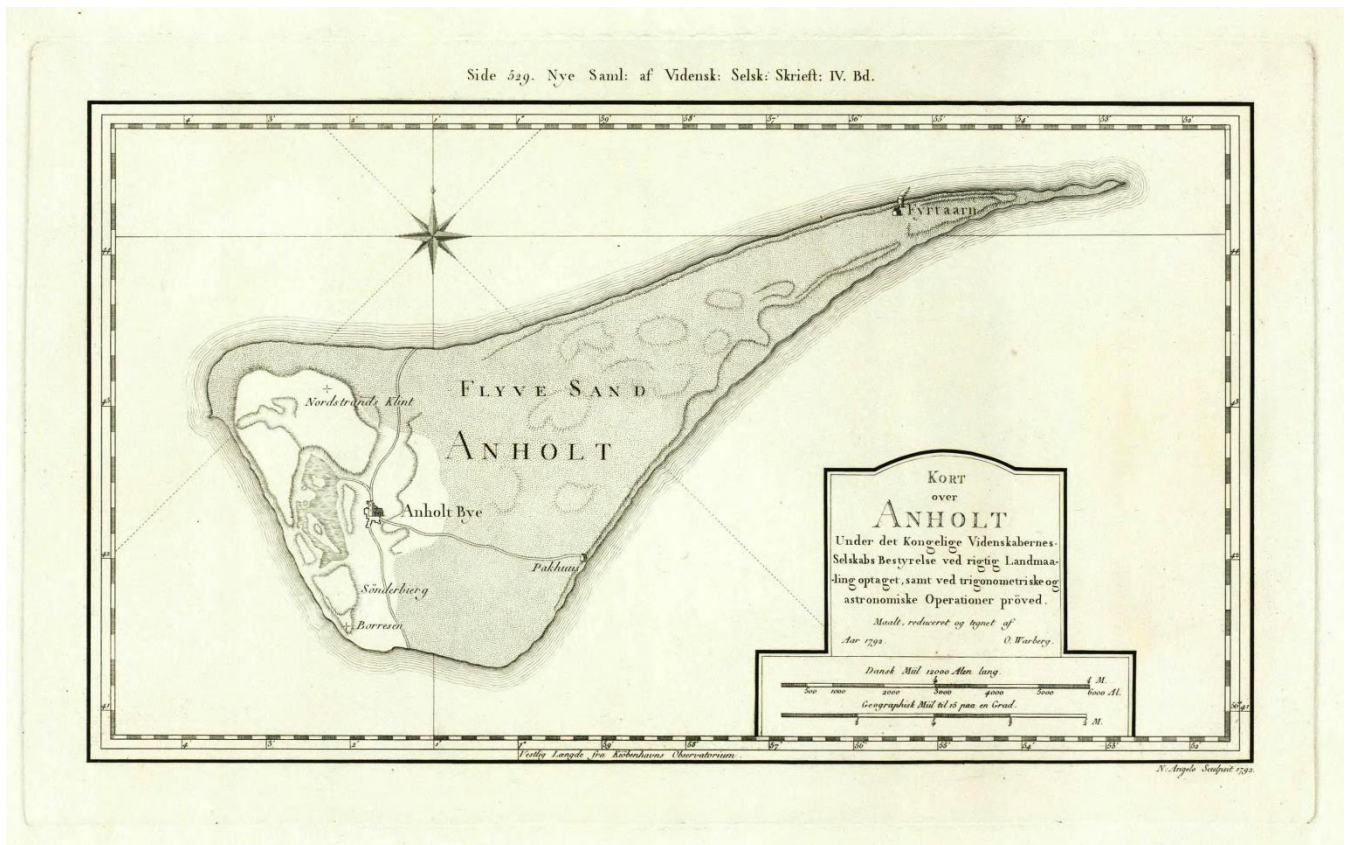

Achton Friss, Anholt 1924

Anholt 1792

Det er en grå dag med tykning og nordvestluft, da vi i Grenå havn går ombord i "Vera", motorbåden som en gang om ugen slingrer af i ruten Grenå - Anholt - København og tilbage igen. Navnet er det mest indtagende ved den: den ligner en mellemting mellem en udrangeret omnibus og en gammel blikspand, til trods for at den kun er få år gammel - og efter dens udseende at dømme havde vi ventet at finde selve klabaftermanden på kommandobroen.

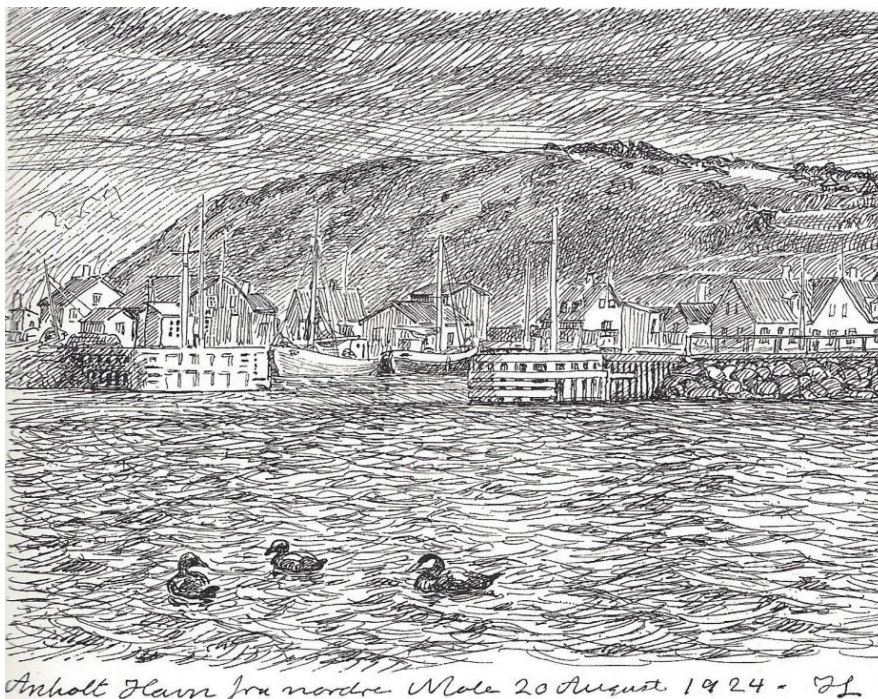
Men slet så galt var det dog ikke, og til vor beroligelse hørte vi, at der virkelig var en navigatør om bord, nemlig styrmanden. Vi gav os roligt i dens vold; men til oplysning for andre skal jeg henstille, at man af hensyn til den særlige form for vellugt, der udstråler fra den kahyt, bestandig bør holde sig på dækket, og helst altid til luvart.

Men "Vera" er ellers god nok og har klaret sig på alle årstider over Kattegat som er en veritabel pasgænger af en søhest - lad os så ikke hænge os i, at den ikke altid fremtræder så striglet som en væddeløber.

Da vi allerede var et godt stykke uden for havnen, fik jeg på dækket øje på en medpassager, hvis ejendommelige ydre straks slog mig med dyb forbavselse. Hans mørke, gulbrune ansigtsfarve, de dybe, skarpe øjne, høgenæsen og den kulsorte hårvækst kunne få en til at tro, han var sigøjner, hvis ikke hans klædedragt havde vist, at han var en god, dansk landmand. Han var heller ikke nogen almindelig sigøjner og havde langt fra taternes præg af lavkaste. Han var som sprunget ud af et af Vereshtjagins billeder, det var en ren sydvestasiatisk type, jeg havde for mig!

Achton Friss, Anholt 1924

Han var overmåde nem at få i tale og præsenterede sig som Steffen Grå, gårdmand fra Anholt by. Samtalen som han førte på et rent omhyggeligt rigsdansk, men med let syngende accent, drejede sig først om almindelige ting, senere om forholdene på hans fødeø og endelig om Harald Kiddes bog "Helten", hvis beskrivelse af hans landsmænd og miljøet derovre han var meget misfornøjet med. Derimod omtalte han Evald Tang Kristensens "Anholt i Sagn og Sæd" med stor begejstring. Jeg forstod, at han som de fleste almuefolk er en mand, der har mest respekt for realiteter. Men trods sit noget ensidige syn på "litteratur" viste han sig som en overordentlig dannet og mærkelig mand, hvad jeg gennem senere kendskab til ham yderlig konstaterede. Indirekte har han dog ligesom lidt slægtskab med dansk litteratur derigennem, ar han, hvad han næsten øjeblikkelig fortalte mig, er en oldesøn af "Eremitten fra Grenå", hvis virkelige navn var Ras Amm. Gennem Blicher og gennem den omstændighed, at jeg er djurslærning, blev vi endnu mere fortrolige, og han bad mig aflægge et besøg i hans hjem på øen.

Medens han som sagt hidtil havde ført samtalen på højdansk, fik jeg snart en prøve på det anholtske sprog, idet han kom i snak med en landsmand, som stod i nærheden. Deres tale, hvoraf jeg kun opsnappede ganske enkelte glosers, uden tvivl af djurslandsk mål, blev ført i et stærkt syngende tonefald og var i sin helhed fuldkommen uforståelig for mig. Sproget klang som den besynderligste blanding af engelsk og plattysk. Det er den mærkeligste dialekt, jeg hørt i landet.

Tykningen er gået over til støvregn, da Fornæs Fyr forsvinder i vest, mens østerude nogle høje banker begynder at vise sig gennem sløret. Det er Anholts høje vestland, forklarer Steffen Graa, og andet vil vi ikke få at se herude fra - det skjuler hele det lave land som ligger øst for det, og som strækker sig milevidt ud til, hvor fyret ligger på dets fjerneste udløber i Kattegat. Siden vi løb ud fra Fornæs, hvor nogle få edderfugle lå og vippede på dønningen, har vi ikke set en fugl på hele den syvmiles fart over Kattegat. Men inde under Anholt begynder der et komme lidt liv; enkelte svartbagmåger og senere nogle stormmåger og terner kommer os i møde inde fra kysten, og endelig letter nogle tejster fra vandet forude og trækker ind under

Achton Friss, Anholt 1924

de høje bakker. Da vi snart efter glider ind i havnen, ser vi et par unge edderfugle, der svømmer på dens rolige vand og aldeles ikke tænker på at lette, fordi damperen kommer forbi.

GARDEJER STEFFEN GRAA. ANHOLT BY

Bag havnen med dens fiskerhuse, funktionærboliger og pakhuse løfter sig, så langt man kan se mod nord og syd, profilen af højlandets tunge, kløftede bakketop. Allerede turen fra havnen tværs over dette vilde og ejendommelige højland er mærkelig. Dersom ikke dets åbne, skaldede brinker mellem de få agre allerede var så stærkt beplantede, ville det være endnu bedre i sin art end Højsande på Læsø, om hvilket det

Achton Friss, Anholt 1924

minder, selv om det har en ganske anden oprindelse og er af langt vældigere format. Men er man kommet op over den højeste kuppel på dets ryg og får udsigt mod øst, da møder øjet noget, som intet andet sted i landet har det ringeste sidestykke til - det er synet ud over den store anholtske "ørken".

Det er endelig Thule, dette land!

Nu ved jeg, hvad det var for et mærkeligt blik, der kunne være i Steffen Graas øjne, når han så langt frem for sig, mens hans langsomme tale flød. Det er ikke havet, som har mærket det - sådan ser en kystbos øjne ikke ud! Han et stemplet af Ørkenen derude, han og alle hans landsmænd har et mærke i sjælen af dens vidde og dens øde - et øde, som det levende, livfyldte, bevægelige hav ikke kender!

Anholt og dens beboere hører sammen som et hele. Og mens havet og dens magre højlandsjord har ernæret hans krop, har Ørkenen derude formet hans ånd; dens stemning hviler over ham, for den var bestandig nær! Hvor den lille by ligger med sine lave tage på grænsen af godt og ondt i læ af bakkernes østlige, skarpe hæld, har den til den anden side omtrent helt ind under sine længer den store grusslette med dens præg af uendelighed og død - af romantik og stene. På denne grænse mellem hård virkelighed og tung drøm hviler anholtboens sind.

Men der er langt ind til denne kerne. Udvendig, over for den fremmede, er han en affabel mand.

Den første morgen, da jeg gik ud af byen for at tage retning mod Sønderbjerg, øens højeste punkt, mødte jeg en lille pige, som jeg spurgte om vej. Jeg havde ventet, at hun ville putte pegefingern i munden og tie eller i det højeste have drevet det til det i Jylland traditionelle "hwa?" - der sjældent bliver efterfulgt af andet svar. Men her var jeg kommet til den rette: "Åk," sagde hun, "det er langt - langt vær! Men nu skal jeg nok vise Dem vej" Hun betænkte sig lidt. "Lad mig lige løbe ind og hente min ged, må jeg ikke nok? Den skal på græs ud og samme vej." Så forsvandt hun, springende på rappe ben, hentede geden og var et øjeblik efter tilbage. Det gik hurtigt ud ad vejen, for geden var forrest og sled i rebet, og vi måtte halvvejs løbe for at følge den.

"Hun længes ordentlig efter græsset", sagde pigebarnet, "i nat har hun kun fået hø, og det kan hun ikke li!" Da vi nåede uden for byen, pegede hun: "Lige ud ad den vej, så kommer De dertil."

Jeg gav hende 25 øre. "Ih, det er rigtignok alt for meget, jeg behøvede skam slet ingenting for det! - "Farvel, og mange tak!" sagde hun, da vi skiltes.

Mange hårde ord hører man af bosatte fremmede om beboernes umedgørlighed, stridbarhed og fjendskab mod fremmede; selv har jeg aldrig mødt andet end den tone, som denne lille venlige husmandstøs straks anslog over for mig. Det er kun en ganske almindelig prøve på anholtboens belevenhed - og Gud ved, hvor han har fået den fra! Mon det er fra øens embedsmænd?

Ad en snorlige, sandet vej på grænsen af sletten kommer jeg til sidst op ad Sønderbjergs knudrede side, hvorfra mere og mere åbner sig ud over den vide ørken. Et mærkeligere land har jeg aldrig skuet ud over. Det er mere øde end nogen anden egn, jeg kender - end ikke i Grønland har jeg mødt noget lignende. Dette er som at stå ved verdens ende, hvor alt liv for længst er standset.

Achton Friss, Anholt 1924

Det er, som en rødlig, rynket og skrumpet hud er trukket over sletten derude. Lige fra Sønderbjergs fod og helt ud mod øst - over en mil - til hvor grænsen mellem slette og himmel mødes ved havets lysende, knivskarpe stribe, rager ikke mindste busk eller plante synlig op over det døde grus. Blot hist og her trækker en tynd farve af marehalm og hjelme sig som skimmel hen over den enstonige flade, og kun lige neden for bjergets fod rager nogle pletter af bjergfyrbuske som små, grønne bylder op over jordsmonnet. Hist og her i læ af bakken under mig findes lidt skaldet lynchede, hvor der græsser et par får. Ellers er der intet tegn til liv nær og fjern. I nord ligger byens huse tæt sammenkrøbne under skrænten ned deres lave plantninger omkring. En enkelt sti og et par hjulspor, der ligner et lige skispor over en sneørken, forsvinder langt ude mod øst. Ellers intet uden himmel, sand og hav. Intet land øjnes over det af vestenstormen oprørte, at skummende Kattegat, ingen sejler til nogen kant.

Solen er brudt igennem, og vidt og bredt ligger Ørkenen i den blændende lys, hen over dens rødgult skinnende flade ruller som sorte tæpper store, mørke skygger af de trækkende skymasser. Sandkegler rager op som vældige myretuer derude, snart fanges de solens iltre strejflys, snart gribes de af mørket under den ilende sky. En mil mod øst står fyrets kegle som en ensom skildvagt ud mod det mørkegrå hav - hvid som et dødningsbein, der rager op af sandet.

Der ligger en Ø i Kattegat
den ligger saa ganske alene.
Og den er da kun en lille Klat,
en Bunke af Sand og af Stene

hedder det om Anholt. At den ligger alene er vist og sandt - den er placeret så nøjagtigt mellem de nærmeste kyster, at der er samme afstand på 7½ mil til Grenå i vest og til Morup Tange ved Falkenberg i Sverige mod øst og 8½ mil til kysten ved Rågeleje i Syd - nøjagtigt som til Læsø i nord. Finere kunne det ikke være gjort, hvis det havde været om at gøre at skaffe den lang vej til den nærmeste nabo. Derimod er den ikke så helt lille en klat endda - op imod fire tusind tønder land, nøjagtigt 3.943.

Dens to skarpt adskilte dele kaldes af indbyggerne Vesterlandet og Hewen' (Højene). Vestlandet er højlandet med dets mose. "Højene" er grusørkenen med den sandhøje; den sidste optager omtrent fem sjettedele af øens fladeindhold. Med undtagelse af farvandet på sydøstsiden, "Pakhusbugten", der er dybt og rent, er øen ligesom Læsø omgivet af farlige, ofte langt udskydende grunde og rev, således ved nordøstspidsen det over 1 mil lange Østerrev, som ender i "Knoben", ved nordvestpynten Nordvestrevet og mod sydvest Stensøre. Det store højland består af morænebakker af ler og grus, hist med tilføjet sand, og hæver sig til betydelige højder, således ved Sønderbjerg til 51 m, ved Nordbjerg til 41 m. Ligesom mod havet i vest falder bankerne også mod øst oftest brat ned mod de smalle engdrag, der skiller dem fra det øde sletteland. Dette er i sin helhed hævet havbund, bestående af groft grus og dækket af strandvolde, hvorfra det sammenblæste sand har dannet klitter og miler. Kun bakkerne mod vest er dækket af et tyndt lag muld.

De geologiske forhold på Anholt viser et noget lignende billede som på Læsø, kun har den første aldrig været så fuldstændig skjult under havet. Da bræen efter den store istids slutning trak sig tilbage, havde øen ganske vist ikke den udstrækning som i nutiden, men den højest liggende punkter var dog synlige; under fastlandstidens hævnning tiltog øens omfang, medens man dog ikke med sikkerhed kan bestemme dens

Achton Friss, Anholt 1924

udseende. Men det vides med bestemthed, at fyrren allerede dengang havde holdt sit indtog på øen. Under den påfølgende litorinasænkning forsvandt atter store dele af øen under havets overflade, og i de senere lag findes ikke mere fjerneste spor af de oprindelige fyrreskove, medens der derimod af egen findes rester i rigelig mængder. Alle fund tyder på, at den ældgamle fyrreskov ikke har overlevet litorinasænkningen.

De fyrreskove, som senere dækkede øen, og af hvilke man endnu kan finde levninger selv på øens lavere dele, er af senere oprindelse, og disse er først forsvundet for få århundreder siden.

Årsagerne til deres forsvinden er, som K. Steenstrup har vist, to forskellige: træets anvendelse til fyrets vedligeholdelse og til tjæresydning. I 1560 befalede Frederik II, at der skulle brænde en fyr lampe på Anholt, og fire år efter udgik der yderligere ordre til, at denne lampe skulle tændes straks om aftenen og brænde hele natten igennem. Kongen har nemlig bragt i erfaring, at der på øen skal findes en "gran eller fyrreskouff", hvorfra man kan hente næring til blusset - men kun foreløbig, siges der, da skoven allerede er meget forhugget og øde. Veddet må derfor helst hentes andensteds fra. Men indbyggerne, som havde nemmere ved at tage, hvad der var lige ved hånden, sejlede ikke andetsteds hen for at hente brændsel. Christian IV farer senere hårdt frem imod dem og befaler, at fra nu af skal brændsel hentes fra Norge. Henimod begyndelsen af det attende århundrede må fyret imidlertid helt opgives af mangel på brændsel, og omtrent samtidig er de sidste rester af skovene forsvundet.

Den anden, sikkert stærkt medvirkende årsag til udryddelsen, tjæresydningen, må altså også være ophørt på den tid. Man har på Anholt fundet nogle sammenbrændte lerkager, hvis oprindelse ikke er helt klar, men som sandsynligvis er rester af dække over kul og tjæremiler, og hvis indhold giver et billede af den vegetation, som trives i den anholtske fyrreskov. I disse har man fundet aftryk af planter som marehalm, sandhjelme, kvikhede, sandstar, bugtet kløver, trenervet snerre, smalbladet høgeurt og gul iris foruden trævækster som skovfyr, stilkeg, rødell, hassel og krybende pil.

At øens skove har dækket ikke alene højlandet, men også dele af Ørkenen vises bl. a. endnu af enkelte gamle stednavne. Et sogn siger, at "østerude stod Blåskoven", og navnet gemmes endnu i en bakke derude, som hedder Blåhøj. - Et andet sogn fortæller, at "ved Nordstranden ved Gamstensbunkerne gik Fiskerne i Land; enhver havde sit Navn med sig, og her borede de Huller i Træerne og redte deres Garn op". - På og ved højlandet findes navne som Birkemosen, Brændemosen, Askebrændet, Byhaverne, Nordre Have og Søndre Have.

Her fortælles, at der endnu i 1591 var så megen skov tilbage, at den "tjente som sømærke" - hvad i øvrigt et enkelt træ kan bruges til - men at sandflugten allerede i 1643 var så voldsom, at den tog magten fra skovenes sidste rester.

Præsten Lorenz Bynck skriver i 1801 i "Iris og Hebe", at han endnu har nået at se rester af Anholts skove i form af mægtige stubbe af nåletræer og rester af enebærbuske. "Den Deel af dem, oven Jorden, var forsuulet (!), men neden samme stoede Rødderne saa friske, som om Skoven samme Dag var fældet." - "Een af de medværende huggede et stykke Rod løst, og man saa med Forundring, hvor aldeles frisk og stærklugtende af Harpix den var. Helle Stykket var saa fedt og glinsende i Skaaret som den stærkeste Fyrreknast, og dette alt stoed paa det vildeste Steen - og Sandhav, hvor ikke en Spire af Planteliv vidt og

Achton Friss, Anholt 1924

bredt var at finde." - På samme sted fandt han desuden en mængde "Stenovne af dem, man har brugt til at brænde Tjære i, og man kunde endnu se Spor af Ildens Virkninger paa Steenene!.

I de siden forløbne godt og vel hundrede år også alle den slags minder om skovene for længst gået til grunde.

Det var ude på "Totten" - ved øens østende, at det gamle vippefyrlå. Og gamle folk kan endnu huske, at bakken derude har været helt sort af trækul, aske og andet affald fra den tid, da det var i virksomhed.

På øens højland, som modstod indflydelsen af den store sænkingsperiode, må stenalderfolket tidligt være begyndt at indvandre, hvad der fremgår af undersøgelser, som er påbegyndt allerede i 1866 og siden hyppigt gentaget. Såvel på højlandets østside som på lavlandet er der opsamlet en masse redskaber i form af skrabere og kiler foruden forarbejdede og affald fra flinte tilhugning, hvilke sager ofte henligger gruppevis omkring stensætninger der formodes at have tjent som ildsteder. Til trods for at den anholtske flint er særlig hård og vanskelig at bearbejde, fremgår det af de uhyre mængder af fund, at her må have været en usædvanlig rig værkstedsvirksomhed på øen. Mærkværdigvis findes her derimod hverken gravhøje, dysser eller andre stengrave, ej heller spor af bebyggelse fra bronze - eller jernalder - et ganske lignende forhold som på Læsø.

I Valdemar II's Jordebog kaldes øen Anung, måske af mandsnavnet Anund, altså Anundsø. I 1441 er navnet forvansket til Anolt - måske af holt (skov).

Beboerne kalder nu deres ø Anø og sig selv "anebuer".

Som Jordebogen viser, er øen tidligt kommet under kronen. Sandsynligvis har den senere ligget under Grenå, thi sammen med denne forleddes den i 1441 til Otto Nielsen Rosenkrantz, men henlagdes senere under Kalø len. I 1526 får lensmanden her, Erik Banner, ordre til at formå indbyggerne på øen til at bjærge noget strandet gods - en opfordring, som man skulle synes var overflødig, da strandinger fra ældgammel tid havde været beboernes vigtigste indtægtskilde. Men denne opfordring er det første gny, vi hører fra de mange stridigheder, der fulgte efter de nye tiders strandings bestemmelser, ifølge hvilke kystboerne måtte aflevere den allerstørste den allerstørste part af det bjærgede gods til myndighederne. Disse bjergnings bestemmelser karambolerede på Anholt som de fleste lignende steder med befolkningens gamle rettigheder og gav gentagne gange anledninger til opsætsighed, fulgt af kraftige advarsler eller det, der var værre, fra øvrighedens side. I 1582 sætter Frederik II i et strengt brev til lensmanden på Kalø bønderne på Anholt i rette for deres "Modvillighed og Uhørsomhed" såvel mod kongens befalingsmand og hans befuldmægtigede fogeder som mod deres sognepræster; og han truer dem med at sættes fra hus og hjem og forvises landet, hvis de fremturer.

Også andre årsager gaves der til spektakler, således, efter Pontoppidans beskrivelse, da Christian IV i 1623 havde "giort Contract med en Mand navnlig Wegla Anckers, at han efter den Hollandske Maade skulde anlegge en Fyrbakke paa Anholt", men beboerne, som skulle vedligeholde fyrets blus hele natten, snød for dette og lod det gå ud ved midnatstide. - Det advarede jo byttet!

Det var næppe med stor uret, at indbyggerne hos Holberg havde navn af "slemme Knegte". Men man må erindre, at hele Europa over havde kystboerne fra arilds tid haft lov til at lægge hånd på alt ilanddrevet

Achton Friss, Anholt 1924

gods som deres retmæssige ejendom, og at man ikke uden videre gav denne gamle ret fra sig. En lignende strid havde den engelske regering lige til midten af forrige århundrede med Irlands kystboere. Intet under, at denne skik nødige opgaves af de fattige anholdere, for hvem denne indtægtskilde var absolut nødvendig til livets ophold.

Beboerne havde i øvrigt længe før Holbergs tid et dårligt ry. Ved matrikuleringen under Christian V, hvor man havde gemt øen som noget af det sidste, og hvor kommissionen kvier sig ved at sende en landmåler og en taksermand derover, da øen er så langt fra Jylland "i hafvet indbeliggende oc ellers noget fahrligt at til och fremkomme", anmoder kommissionen simpelt hen om at blive fri - i al fald mener den, at det er nødvendigt, at man selv medbringer føden, da beboerne er så vrangvillige, og tillige at medtage øl til bønderne derovre, for "at de desto villigere schal findes, saasom de beskريفuis at verre et møget hart folck". Kommissionen har ad anden vej skaffet sig den underretning, at "der paa landet findes fast aldeles ingen herlighed at verre..... uden blot 16 mænd hafve nogen ringe augling, saa die faa bester og kræeter die ernærris næsten om vinteren af marre - halmb, mens det beste, der skal verre, er dens fangst, die hafuer med sæel". - En senere oplysning er ikke bedre, nemlig at "landet fornemmis at vere saa armt oc ringe, at det icke af sit sædelnad eller fischerie kand underholdis, derom de icke ved u - løckelig vrag iblant hafde undsetning".

Taksationsmændene måtte derover trods alt. Og da den forønskede tilladelse til opsættelse endelig indtraf, var hele øen for længst opmålt!

De elendige kår i forbindelse med, at øen under de hyppige krige ofte blev hjem søgt af fjenderne, således i 1711, da den hærgedes af svenske kapere bevirkede, at beboerne hyppigt udvandrede og bosatte sig i og ved Grenå.

I 1668 købte fyrinspektør Peder Jensen Grove øen af Frederik III. Hans enke, Dorothea Rhode, giftede sig 1674 med den kgl. ridefoged Hans Rostgaard til Krogerup, som nu kom i besiddelse af Anholt. Hans eneste søn, Frederik Rostgaard, den bekendte videnskabsmand og samler, blev ophøjet i adelsstanden 1702 og fik således den forstrandsret, som adelen kunne udøve på sine godser. Dette blev til ny ulykke for de i forvejen forarmede indbyggere. På trods af strandingsforordningen af 1705, ifølge hvilken bjærgerne kunne fordre en sådan godtgørelse af de skibbrudne, som de kunne komme overens med disse om, for han gennem tredive år så uretfærdigt frem mod beboerne, at der efter den tids forløb af toogtyve husmandsfamilier kun var fem tilbage og af syv både kun tre, der var meget mådelige. Gennem et specielt anført tilfælde ser man, at Rostgaard lønnede bønderne så uddelt, at hver mand på øen for ni dages arbejde halvanden mil fra deres hjem og i den travleste fisketid fik - 5 skilling i alt!

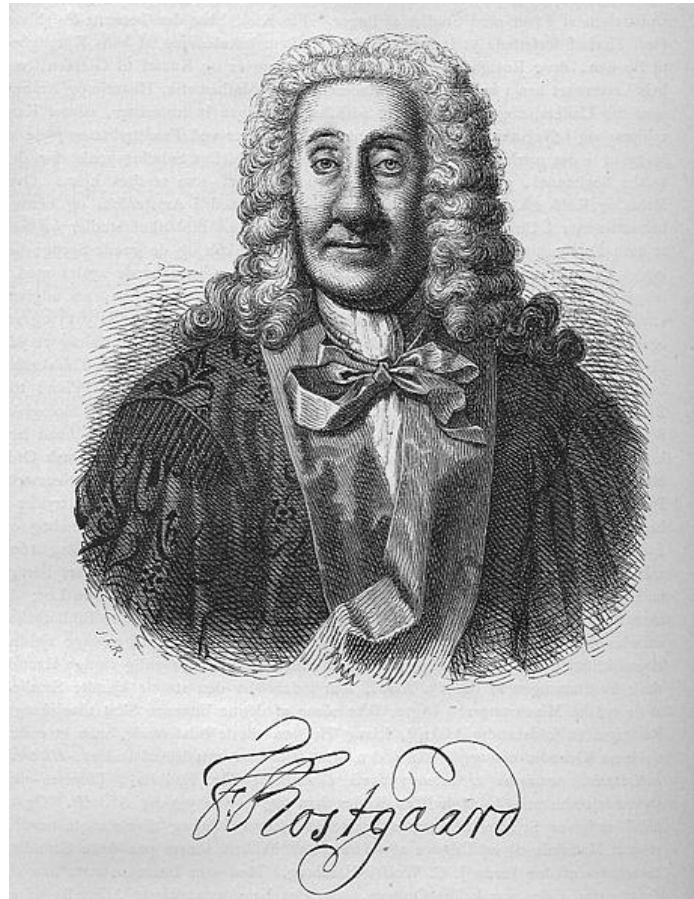
I Frederik Rostgaards "Uforgribelige Underretning om Anholt" er det af ejendommelig virkning at læse den kraftige og malende skildring, som han giver af den lille ø og beboernes slette kår. Vedlagt denne findes et andragende af 12. mart 1716, som går ud på at opnå eftergivelse af forskellige skatterestancer for Anholt. Virkningen af det hele er komisk, når man har "Peder Paars" og Rostgaards påfølgende klage over Holberg i minde. I andragendet, som findes i det daværende rentekammers arkiv, fortier Rostgaard nemlig fuldstændig den fornemste indtægt, han har af øen, og omtaler kun beboerne som agerbrugere og fiskere! Det vil sige, han skildre meget dramatisk de farer og rædsler, som disse udsætter sig for ved at risikere livet for at redde de ulykkelige skibbrudne, men nævner ikke med et ord, hvor ladningen, der forlises, går hen!

Achton Friss, Anholt 1924

I Kulturmeddelelser: For ide og virkelighed 1871 står:

Fr. Rostgaards uforgribelige Underretning om Anholt.

Det er i dobbelt Henseende af eiendommelig komisk Virkning at læse den korte, men kraftige Skildring, som Fr. Rostgaard under ovennævnte Titel giver af sin lille Ø i Kattegattet, og som er vedlagt et Andragende af 12te Marts 1716, der gaaer ud paa at opnaae Eftergivelse af forskellige Skatterestanser for Anholt. Selve "Underretningen" kan være alvorlig nok; men den gjør et uimodstaaelig komisk Indtryk, baade med Hensyn til Forfatteren og til Øen, naar man har Skildringen i "Peder Paars" og Rostgaards paafølgende Klage i risk Minde. I denne henvises det jo nemlig, som bekjendt til "at det saaledes beskæmmende Land er af Kong Frederik den Tredie kaldet en hel Province (!), hat i denne Krig udstaaet meget ondt, ofte været udplyndret, og svarer dog rigtig sine ordinære og extraordinære Skatter." hvad der jo tager sig noget besynderligt ud, naar man seer, hvad samme "ringe Tienere og Proprietarius" har indstillet et Par Aar tilforn for at faae eftergivet nogle af bemeldte Skatter. Andragendet findes i det daværende Rentekammers Arkiv (Kammerkancelliets diverse Sager), og dets 3 første Paragrafer lyde saaledes:

Frederik Rostgaard 1671 - 1745

"Uforgribelig Underretning Om Anholts Land og Indbyggernis tilstand, saavelsom og om dend store Baadsmands Skat, som bleev fordret af Landet i det Aar 1710.

Achton Friss, Anholt 1924

1. Dend Insel Anholt, som snarer fortæner det navn af en Sandbakke end af et Land (!), var for 30 Aar siden udi landmaalningens tiid saanær af flyve Sand ødelagt, at det ikke kunde taxeris høiere, end for 11 tdr. 2 fj. Hartkorn, hvoraf Præsten bruger 1 td 2 fj. og de andre 10 tdr. ere fordeelte paa 16 fattige Fiskere; Men at en liden andeel, som dend gang til Agerland og Engbaand var tienlig, siden dend tiid af dend forgyftige flyve Sand merkeligen er fordrevet og forminsket, befinder sig disvære alt for sandt og kand lettelig sluttes af dem, som viide hvad magt flyve Sand haver, og hvorleedes et heelt Kirkesogn, med Adserboe Herregaard paa dend Nordre side i Sielland i grunde er ødelagt og under Sand begravet; Hvilket og befindis paa Anholt at være skeed, hvor flyve Sanden trenger saa nær ind, at baade Byen og Kirken staar i største fare. Herforuden bortskyllis landet paa alle sider af Søens strenge magt, som har forvuldet af Fyen i dend forflytning som skeede i det Aar 1700 paa mange hundrede Alen nær ikke staar paa det sted, dend i forrige tider har staaet, og at Landet er nu mange tusinde quadrat Alen mindre, end det haver været tilforn.

2. Om Indbyggerne kand siges med sandhed, at de føre et armeligt og ynkverdigt levnet, i det at dend andeel Hartkorn, som Een Eeniste Bonde paa mangfoldige stæder i Danmark med et par tieniste Karle pleier at dyrke, er fordeelt paa 16 Mænd paa Anholt, hvoraf de umueligen kunde nære sig med Kone og Børn, dersom de ikke af Deres smaa Fiskerie og undertiden af Selhunde fangsten fik nogen hielp at indkiøbe deres vinterføde fra Grenaa of Ebeltoft.

3. At nu disse Indbyggere, denne Deres slette tilstand uagtet, dog bliver boendes paa Anholt, maa endeligen tilskrives dend gode Guds forsyn, som ikke vil, at dette land for Folk skal være blottet, naar dend Søefarende Mand nogen hielp motte behøve. Og haver ei alleene et og andet af Hans Kongl. Mayts. egne, men endog adskillige af Hans tro Undersaatters Skibe, og mange af fremmede Nationer som seiler igiennem Cattegat, havt stoert gavn af dend hielp, som Anholts Fiskere have beviist dem, nu med at losse deres ladning, saa de ere kommen lykkeligen over Rifvet, og have fuldført deres Reise, nu med at bierge Deris ladning, naar Skibet ikke har staaet til at redde, og alletider med at frelse de forulykkedes liv, som er det aller kiereste en Mand eyer".

Det er et Tilfælde, der seer ud som en Tanke, at Holberg to Aar efter lader denne Ø være Skuepladsen for sit Heltedigt; saa meget er vist, at han en halv snes Aar senere, da han skrev sin Danmarks og Norges Beskrivelse, havde Adgang til Rentekammer - Arkivet, rimeligvis paa Grund af personlige Bekjendtskaber, og det er da ikke usandsynligt, at han alt dengang kan have seet eller dog faaet Underretning om Rostgaards Bønsskrift. I alle Tilfælde danner hans Skildring af Anholt ligesom en Fortsættelse af Rostgards - denne har jo fortiet Øens bedste Indtægtskilde -, til samme Tid som den bliver en blodig Parodi paa den. Manden, der møder de skibbrudne mellem Klitterne siger nemlig:

"Det Eyland Anholt heder:
Indbyggerne hver dag for Søe - Folk stedse beder,
At see dem her paa Land. De ofte blir bønnhørt;
Thi er og andet Skib lykkelig hidført.
De ere gode Folk, hvor vel man ey kand negte.
I gamle Dage de jo vare slemme Knegte; -
Nu derimod man seer dem bedres Dag for Dag.
Hvor lever christelig, og nære sig af Vrag".

Achton Friss, Anholt 1924

A. D. Jørgensen.

A. F.:

Det er et tilfælde, der ser ud som en tanke, at Holberg to år efter lader denne ø være skueplads for sit heltedigt. Så meget er vist, at da han en halv snes år senere skrev sin Danmarks og Norges Historie, havde han adgang til rentekammer - arkivet, rimeligvis på grund af personlige bekendtskaber, og det er ikke usandsynligt, at han allerede forinden kan have fået underretning om eller selv set Rostgaards bønsskrift. I al fald danner hans skildring af Anholt et supplement til Rostgaards, på samme tid som den bliver en blodig parodi på den. Manden, der møder de skibbrudne mellem klitterne, siger jo:

"Det Eyland Anholt heder:

Indbyggerne hver dag for Søe - Folk stedse beder,

At see dem her paa Land. De ofte blir bønhørt;

Thi er og andet Skib lykkelig hidført.

De ere gode Folk, hvor vel man ey kand negte.

I gamle Dage de jo vare slemme Knegte; -

Nu derimod man seer dem bedres Dag for Dag.

Hvor lever christelig, og nære sig af Vrag".

Rostgaard, som senere blev stærkt kompromitteret ved sine ulovlige ejendomshandler, flygtede til Sverige, hvorfra han blev udleveret. Senere blev han dog taget til nåde igen og blev i 1727 amtmand over Antvorskov amt. Hans strid med Holberg, som har gjort ham mere berømt til vore dage end hans betydelige fortjenester som samler og lærer, endte med at latterliggøre ham. Ved sin død 1745 efterlod han sig den af ham selv forfattede, smigrende gravskrift, som findes ved hans kiste i Holmens Kirke.

Achton Friss, Anholt 1924

Rostgaards gravsten i Holmens Kirke

Det af Frederik Rostgaard oprettede stamhus bestod af det smukke Krogerup ved Humlebæk ig foruden Anholt af øerne Sejerø og Nekselø. Arvingerne solgte efterhånden tilliggendet, så Anholt nu er blevet den sidste rest med en fideikommiskapital på omtrent 80.000 kroner. Af Frederik Rostgaards syn børn blev datteren Conradine Sophie først gift med en søn af hofpræsten Masius, adlet under navn af von der Maase, og blev stammoder til denne slægt, i hvis eje dele af øen er forblevet til vor tid. (1924) (Conradine Sophie blev senere gift med en Justitsråd Oluf Bruun.)

Anholts beboere blev selvejere den 22. december 1902, da de købte deres fæstegårde for en sum af 65.000 kroner. Kammerjunker Frederik von der Maase:

Achton Friss, Anholt 1924

har endnu en ejendom tilbage på øen, hvorunder hører 60 tdr. land under plov og ca. 3000 tdr. land af Ørkenen. Her findes nu 10 halvgårde og 35 huse med i alt 225 beboere. Næsten alle er fiskere med undtagelse af de allerældste folk; men alle har tillige mere eller mindre jordbrug, der ved halvgårde dog højst udgør 16 - 17 tdr. land under plov. - Foruden kammerjunkeren's ejendom er her i alt kun 200 tdr. land dyrket.

Til sammenligning skal nævnes, at Danske Atlas (1769) oplyser, at øen dengang havde "16 Halvgaardsmænd, 4 Huusmænd, nogle Inderster, Presten og Fogden, hvilke Familier udgjørree ialt mod 100 Siele".

Foruden de dyrkede arealer henligger på højlandet store strækninger til græsning, især ved Nordbjerg og Sønderbjerg. Større dele af højlandet er i de senere år blevet beplantet ligesom enkelte pletter i den nærmeste del af lavlandet ud mod Ørkenen.

Den mærkeligste begivenhed i Anholt's historie, om hvilken Hans Hjorth fortæller i sin "Englænderne paa Anholt 1809 - 13", kan jeg ikke undgå at omtale her, idet jeg ganske kort gengiver den efter denne forfatters omstændelige beretning. Endnu verserer mellem beboerne fortællinger fra den tid, da dønningerne fra den store europæiske krig også nåede kysterne af den fjerne ø i Kattegat, og mindesmærket i dens by vidner endnu for indbyggerne om, at øens sand er blevet vædet af deres landsmænds blod.

Achton Friss, Anholt 1924

I den hårde vinter 1808 - 09, da Kattegat vidt og bredt var opfyldt af is, havde øens fyr efter regeringens ordre været slukket lige siden krigens begyndelse og alle sømærker fjernede. Fyrinspektør Justesen havde udvirket, at alt mandskab fra øen, som var udtaget til orlogstjeneste, måtte blive hjemme og sammen med den øvrige befolkning deltage i øens forsvar, som ledes af fyrinspektøren.

Da fyret blev slukket, havde englænderne udlagt en gamle fregat "Proselyte" som fyrskib ved enden af Østerrevet. Men en dag i begyndelsen af marts, da det blæste en storm af sydøst og ismasserne kom i drift, så man fra fyret, at iden til trods for fregattens fire ankre rev denne løs og satte den ind på revet. Da den voldsomme skruining truede med at knuse skibet, måtte besætningen, ca. 200 mand, gå fra borde og bjerge sig i land over isen. Det var en lang og farlig march, og foruden sig selv havde englænderne to både med proviant og syge folk, som de trak efter sig. Inspektøren, som så de skibbrudne nærme sig, blev nervøs og samlede sin arme, besluttet på at slå angrebet tilbage! Hel Anholtstyrken, fyrretyve mand i alle aldre, samledes ved fyret, de fleste "af mørk Ansigtsfarve, med sort Haar og Skæg, rigtige Typer paa den fremmedartede Race, der fra de ældste Tider har beboet Anholt. De var iførte alle mulige Slags Klædningsstykker, tykke Halstørklæder, lodne Huer og lange Træskostøvler. Bevæbningen bestod af gamle Geværer. Om livet havde hver mand et Belte med Patronstaske. De fleste af dem havde en sejldugspose fastsnøret paa Ryggen; den indeholdt Proviant, og uden den gaar en ægte Anholtter nødig ud, naar han skal være nogen Tid fra sit Hjem". Degnen Peter Olsen og fogeden var i deres egenskab af løjtnanter bevæbnede med sabel og pistoler.

Degnen var meget imod at skyde på englænderne og sagde, at 2skibbrudne Folk kan man ikke møde med Vaaben i Haand"! Men fogeden, der var indvandret til øen, holdt med den krigeriske inspektør, på hvis kommando styrken rykkede ud fra fyret langs nordsiden og tog stilling skjult bag klitterne for at tage mod fjenden, så snart han nåede stranden.

Liggende her aftalte degnen hemmeligt med en af de ældre mænd ved navn Ole, at denne skulle lade sin bøsse gå af, når englænderne var kommet i nærheden af stranden, for på denne måde at afværge katastrofen. Tricket lykkedes, heldigvis! Flokken lå skjult på Tottens nordstrand, omtrent 1800 alen østen for fyret, hvorfra de kunne bestryge hele den yderste, flade spids af øen, hvor fjenden først måtte lande. Ude på isen var englænderne kommet nærmere; de havde ingen våben, men hver mand bar foruden en iskæp en bylt på nakken med nogle få ejendele. De gik meget spredt og trak de to både med sig; forrest gik to officerer, som prøvede isen og vinkede til de andre. Sådan kom de langsomt nærmere til kysten over den opskruede is.

Da englænderne var 500 alen fra land, knaldede pludselig "vådeskuddet" fra Oles bøsse. De standsede straks. Inspektøren brølede og skældte - men nu viste englænderne et hvidt flag på en kæp, og to kom i land bærende dette.

Også degnen viste nu parlamentærflag, idet han tog sit halstørklæde af og svang det på en stok. Da de to englændere nåede i land, blev man snart enige om betingelserne. Hele flokken undtagen de syge, som anbragtes u fyrmestergården begav sig til Anholt by, hvor de fordeltes mellem beboerne. Ved indtoget i byen holdt kvinderne sig forsigtigt inde sammen med børnene, skræmte af de fremmede, mens enkelte gamle mænd stod i dørene og spejdede forsigtigt efter det mærkelige optog, dette fuldkommen uvante syn på den lille Ø.

Achton Friss, Anholt 1924

Byen bestod dengang ligesom nu af en samling lave, stråttækte bygninger, alle byggede i øst - vest, med små vinduer og lave døre. De fleste var i forfalden tilstand, og overalt mindedes man om, at man på et sted, hvor strandinger og skibbrud hyppigt forekom, idet de mange ilanddrevne rester af skibe var anbragt overalt, hvor de bedst kunne gøre nytte. Vejene var i en elendig forfatning, og uden for husene lå overalt dynger af affald, som enhver efter behag havde kastet ud. Det hele var kort sagt omtrent som den dag i dag!

I denne mærkelige by, der må have gjort et besynderligt indtryk på de fremmede, indkvarteredes englænderne og ventede på, at man skulle komme og befri dem.

Et par dage efter knustes fregatten af isen, uden at man fik noget reddet derfra. Det kneb derfor med forråd af enhver art til alle de fremmede mænd. Englænderne opførte sig fortrinligt og blev snart helt gode venner med øboerne, som beredvilligt delte deres få smuler med de nødtvungne gæster. Denne venlighed kom i høj grad anholterne til gode senere, da øen blev besat; thi besætningen havde da speciel ordre til at behandle dem venligt og godt.

Men englænderne kedede sig i længden frygteligt. De gik på jagt osv., men længtes bort efter befrielse. Denne kom først i midten af april, da en engelsk fregat kom ind til øen. Den tog alle de skibbrudne om bord og førte dem til Göteborg, hvor en del af den engelske flåde lå.

Anholterne stirrede længe efter bådene og efter fregatten, da den strøg af sted for fulde sejl, og de vandrede langsomt hjem til byen, som de nu fandt mærkelig stille og øde. Alligevel håbede de på, at det var sidste gang, de skulle se fjenden på så nært hold. Men tiden viste dem noget andet!

Den lille danske styrke på hundrede mand af 1. jyske regiment, som allerede i maj samme år overførtes til øen som dens forsvar, blev få dage senere taget til fange af engelske langangstroppe efter en ubetydelig skærmydsel, i hvilken for øvrigt også anholterne deltog. De sidste, som var posterede i klitterne på sydsiden, havde slæbt en gammel kanon uden lavet med sig, som de affyrede ved at skyde en flintebøsse af i dens fænghul, med det resultat, at den trimlede ned ad klitten og gik ud af sagaen - efter virkelig at have ramt et par mand om bord hos fjenden! Men efter denne bedrift blev bondehæren ligesom de regulære tropper omringet og "ledsaget" tilbage til byen hvor de afvæbnedes.

De fem - seks fjendtlige skibe sendte nu ved Pakhusbugten mandskab i land til besættelse af fyret, der forneden ombyggedes til en regulær fæstning med muret, skudsikker kasemat til ophold for besætningen; unde om dette byggedes en sekskantet forskansning med volde, grav og palisader. Det hele anlæg blev kaldt "Fort York", og garnisonen bestod af 350 marinere til betjening af skytset. På sydsiden af øen anlagdes foruden flere mindre værker et større batteri "Massarene Batteriet", og i værkerne opstilledes tilsammen 40 kanoner. Stendigerne i byen, i hvilken der blev lagt fast besætning, bortførtes og anvendtes til materiale ved fæstningsværkerne.

De danske fanger var blevet indespærret i kirken, og herover blev præsten så rasende, at han kort efter forlod øen for ikke mere at vende tilbage. Fyrinspektøren havde allerede set sit snit til at flygte i en båd, fordi han ikke ville give sig af med den forsmædelige virksomhed at holde fyret tændt for fjenden.

Achton Friss, Anholt 1924

Anholterne blev tvungen til i hold at deltage i arbejdet på øens befæstning. Da de således ikke kunne passe deres egen bedrift, overtog englænderne hele forplejningen i byen. Der blev kogt og bakket op i fogedens hus, hvor enhver nu kunne hente, hvad han og hans familie behøvede. Beboerne fik ligesom englænderne deres daglige portion rom, som de imidlertid solgte til søfolkene, der af og til drak sig fulde og lavede spektakler. Men der blev holdt hård justits af englænderne, og vagten i byen gjorde kort proces med spektakelmagerne, som nede ved gavlen af Kirsten Møllers hus fik tamp efter noder. I øvrigt var forholdet mellem fjenden og indbyggerne fortrinligt - ved de baller, som besætningen ofte holdt i byen, svang anholterne og deres piger sig mellem englænderne, og der gik lystigt til.

Men en gammel kone på øen, som var barn, da englænderne kom dertil, fortalte senere, at når mændene var borte, sad kvinderne indendørs og skælvede, når englænderne var fulde. "De kom og dundrede på vor dør om natten og ville ind, og så gik de og turede udenfor og sang eller rettere brægede den smukke vise, som begynder: "Drunk to night and drunk last night and drunk last night before".

Allerede samme år havde man fra dansk side planer om at generobre øen, fra hvilken der gjordes stor skade på landets mellemrigshandel. Det var dog først i februar 1811, at der kom gang i planerne, da den øverstbefalende over Jylland, general Telleqvist, fik en egenhændig skrivelse fra Frederik VI, der til de mindste enkeltheder gav forskrifter for angrebet. Det fremgik af skrivelserne, at det var kongens hensigt at gøre ubeboelig ved at ødelægge alt derovre og bortføre befolkningen, så fjenden intet underhold kunne finde.

Alle kongelige forskrifter hjalp imidlertid intet. Ved planen for angrebet, som var baseret på at kunne finde sted som en overrumpling, havde man ikke regnet tilstrækkeligt med den fortrinlige engelske vagttjeneste. Guvernør Maurice, kommandant over den engelske besætning, havde længe holdt lejede spioner i Jylland, og allerede i februar var han gennem disse blevet klar over, at der var noget i gære. Alle vagtposter var derfor forstærkede; og hertil kom, at en anmodning fra guvernøren til England om at få krigsskibe til undsætning blev afsendt i så god tid, at skibene den 26. marts nåede Anholt, hvor de intetanende ledere af den danske styrke satte angrebet ind den 27.!

Den danske ekspedition, som afgik fra Gjerrild Bugt vest for Fornæs på Djursland, bestod af 12 kanonbåde, 12 førselsfartøjer, 1 lugger, 1 kutter og 3 armerede både. Om bord var 2. bataljon af jyske skarpskyttekorps, mindre afdelingen af 1. og 2. jyske regiments 4. bataljon, samt et kompagni af fynske regiments 4. bataljon, og desuden 30 artillerister med et par kanoner - ialt 19 officerer og 660 underofficerer og menige. Hertil kom 120 mand fra kanonbådene og desuden ved landgangen 200 matroser af udsøgt kvalitet - ialt en styrke på op imod 1000 mand mod 400 englændere i forterne. Major Melsted var leder af foretagendet, medens dog sømændene under angrebet skulle kommanderes af søofficerer.

Det var en tåget morgen den 27. marts, da den danske styrke ankrede op i Pakhusbugten, hvor landgangen straks begyndte. Men inden denne endnu var fuldført, lettede tykningen, og man observerede de engelske krigsskibe, som lå nord for fæstningen. Da vinden samtidig friskede, fik man straks øje for den fare, som truede kanonbådene; og da man nu tillige var klar over, at englænderne stod fuldt forberedte, frarådede flertallet af officererne angrebet som farligt og meningsløst. Men Melsted ville intet høre og gav styrken ordre til at gå frem.

Achton Friss, Anholt 1924

Det blev en frygtelig massakre på danske. De besindigste officerer, der efterhånden som man under stormen langsomt nærmede sig de indre forter så, foretogendet var dømt til at mislykkes, rådede gang på gang til ikke at fortsætte. Men Melsted svor, at han ville sejre eller dø. Og efter hvert frygteligt angreb, når de danske atter havde samlet deres styrke i læ af klitterne, gik man frem på ny. Under det sidste fortvivlede stormløb, hvor man var nået lige hen under fyrets palisader, faldt Melsted og flere andre officerer. Og her blev endelig den danske styrke fuldstændig oprevet.

Ved ti tiden, da kampen var forbi, lå omtrent hundrede danske strøede rundt mellem klitterne på valpladsen, deriblandt var fire officerer og fyrré tyve man døde. Fem hundrede landsoldater toges til fange af de forfølgende englændere; kun de fleste af søfolkene slap med deres officerer ned til sydkysten, reddede sig om bord i deres både og frelste flertallet af kanonbådene fra de engelske krigsskibe, som satte efter dem. Englænderne bar fra nu af i uforstyrret besiddelse af øen til krigens slutning.

I 1904 samledes der bidrag ind til et monument for alle faldne, og det rejstes i 1905 i Anholt by. Kanonerne og kuglerne, som ligger omkring det, hid hører dels fra englændertiden, dels er de fundne langs kysten blant rester af strandede skibe.

Billede side 437

De fire danske officerer, Melsted, Prytz, Holsten og Obel, som faldt foran forterne, hviler i en fællesgrav på kirkegården, uden at noget menneske med bestemthed ved, hvor graven er, og alle de øvrige døde blev jordet ude på den øde slagmark. De glemtes snart, og intet mærke betegner stedet, hvor de ligger. Men

Achton Friss, Anholt 1924

efterårsstormene, som ude fra havet jager hen over den grå ørken og flytter klitter fra sted til sted, blotter af og til resterne af en simpel trækiste, som viser stedet, hvor den ukendte soldat faldt.

Mens jeg har siddet her på Sønderbjergs top, er luften begyndt af gråne, et slør er trukket for solen, og det blæser koldt af sydvest. Men det er, som om de vilde planter i græsset omkring mig har fået mere farve, siden solen tabte sin glans, og rundt om mig stråler de prægtigere end før: høgeurt og gul evighedsblomst, klokke, blåmunke og bakketidsel. Jeg rejser mig og går hjemad. Over lidt lynghede med rensdyrmos og krageklo, hvor jeg hist og her møder en enlig, forblæst enebærbusk, kommer jeg ned over den store dalsænkning, som skærer sig omtrent tværs gennem højlandet, og hvis bund endnu danner en mose, en tidligere sø, som er blevet udtørret ved en kanal ud til øens vestkyst. Endnu for halvtreds år siden var der så meget vand, at det dannede et par holme, omkring hvilke drengene roede i deres pramme og fiskede.

Bakkerne fra Sønderbjerg og vesten om denne dal er af stor skønhed: deres store, men blødt rundede kupler forløber blidt ned mod den grønne, frodige dalbund, hvor de sorte mosehuller ligger med deres bevoksning af vandask, star og rør, vandanemone, pindsvineknop, vandpileurt og skeblad, omgivet af følfod og smørblomster. Langs kanalen gror kvan i mængde, og op ad skrænternes sider lyng, enebær og dværgpil.

Det tykner mere og mere, om solen står en mangefarvet ring, som spår regn. Hjejlerne piber så langelig ude over mosen. En lille flok irisker jager forbi, taber et par små pip i luften og forsvinder i bølgende flugt op over bakkerne. Fjerne brøl af en usynlig ko, og en regnspoves fløjten.

Jeg går ned til byen, hvis huse kryber tæt sammen om den lille kirke i bakkernes læ – som dyr, der flokkes mod aftenstide.

Dagen efter gik vi til Nordstrand Klit tværs over højlandet. Også dettes nordre del er et højtliggende, stærkt bølgende plateau; noget lavt og stridt græs hist og her med lidt magert korn, er så godt som disse bakkers eneste bevoksning. På vest siden er der en del nåletræsplantninger, som foreløbig kun opnår at skæmme det storladne landskabs skønhed. Hele højlandet med dets kupler og dale, bakkerækker og kløfter mellem hinanden, ofte med højtreste, skarpe profiler, er aflejringer af bræen under istiden.

Nordligst falder landet brat ned mod brede, sandede flader, inderst langs bakkernes fod med klitter, der mod øst forløber ud i ørkenen, men nordligst ender i huk med en umådelig, vid forstrand. Fuld af rørbevoksede laguner, omkring hvilke klittag og marehalm pletter sandet. Ned over Nordbjergs lyng klædte fald kommer vi ud over klitterne, hvor engelsød og revling gror i mængde omkring spredte buske af dværgpil. Og bag dette ud til fladerne med deres laguner, hvor strand-mandstroen står som den yderste forpost på sandets stenhårde barriere.

Om lagunerne og ved yderstranden færdes mængder af vadefugle. På et enkelt sted ser vi et par hundrede ryler; det er arten *Calidris canutus* – den lille fyr har navn efter Knud den store, hvis yndlingsspise den siges at have været. Nogle edderfugle og enkelte stormmåger står ude på den yderste revle, og ved et indvand finder vi en mængde forskellige vadere: en stor flok kobbersnepper. Nogle præstekraver, strandhjejler og strandskader, en dværgryle og desuden en lille flok krikænder foruden en mængde måger og terner. En skallesluger med to unger svømmer i stranden, mens nogle store regn spover trækker af sted fra sted til sted mellem lagunerne.

Achton Friss, Anholt 1924

Calidris canutus

Fra bakkernes højder, hvor umådelige mængder af den lille gule evighedsblomst dækker terrænet, er en vid udsigt over landskabet, som er betagende ved sit øde, sin ensomhed og ro. Ikke en eneste fugl færdes heroppe over bakkerne, kun enkelte tavse lærker letter af og til for vor fod. Men liv møder vi dog – i en dyb kløft i klinten, hvor der er solvarme og læ for vinden, er der en sådan vrimmel af små, gråbrune sommerfugle, at jeg må slå om mig med hænderne for at værgе ansigtet imod dem.

Imod øst svinger den skinnende kystlinje ud mod det fjerne fyr, men over Ørkenens vrimmel af klitter løfter "Ostebakken" sin mærkelige kegle, hvis navn er kommet af, at den i formen fuldstændig ligner en knapost. Tværs over Ørkenen tog vi retning ud mod dette sted.

Det var vor første vandring over denne flade – og hvilket besynderligt landskab at færdes i! Jordsmonnet mellem de sammenføgne klitter består udelukkende af ganske små sten fra en ærts til en hasselnøds størrelse, kantede og afrundede mellem hinanden. Noget mere øde og forfærdeligt end denne grus ørken kan man ikke tænke sig. Den har en mystiks rødlig – gråhvid tone, en besynderlig gusten ligfarve, hist og her med små grønlig udslæt, der dannes af ganske lave revlingebuske. Det er mærkeligt at se, at disse revlingebuske med de tørre små, læderagtige blade på denne stene bund, der ikke har fjerneste spor af muld, ja næppe et sandskorn, bære uhyre mængde af fede, saftige, sorte bær, der glinser af frodighed og saft – og at man af og til foruden denne manna i ørkenen møder små stedmoderblomster og hist og her lidt mager, vild timian, lyngklatter, rensdyrmos, sandskæg, blåklokke, ja endog enkelte enebærbuske, der for det meste er så lave, at de kun er en farve over stenene, men dog i klitternes læ når en alens højde. Men alt dette, der er så underlig lavt, fattigt og forkrøblet, tjener kun til at fremhæve den uhyggelige farve i den døde bund. Det ser ud, som om det røde grus har været brændt på en pande. Milevidt er bunden den samme mellem de gulhvide, sammenføgne klitter, i hvilke stormene har fejet alt sandet sammen i vældige bunker, der danner kegler, volde og ringe mellem hinanden. Den underlige farvetone, der hviler over bunden, kommer af fine mosser, der som skimmel er trukket over hver eneste af de små sten, og som nu efter nattens regnskyl har fået liv på samme måde som stråtages mos, der i væden får deres dybgrønne farve, som atter forsvinder under solens skin.

Bag den døde, rødgrå ørken løfter vestlandets høje sig som bastioner mod den ildgule aftenhimmel - sorte og tunge står de og kaster deres skarpe skyggerud i mod os. Det er, som befinder vi os i en afdeling af Dantes helvede – et stjernehelvede, hvor alt liv må lade håbet ude.

Achton Friss, Anholt 1924

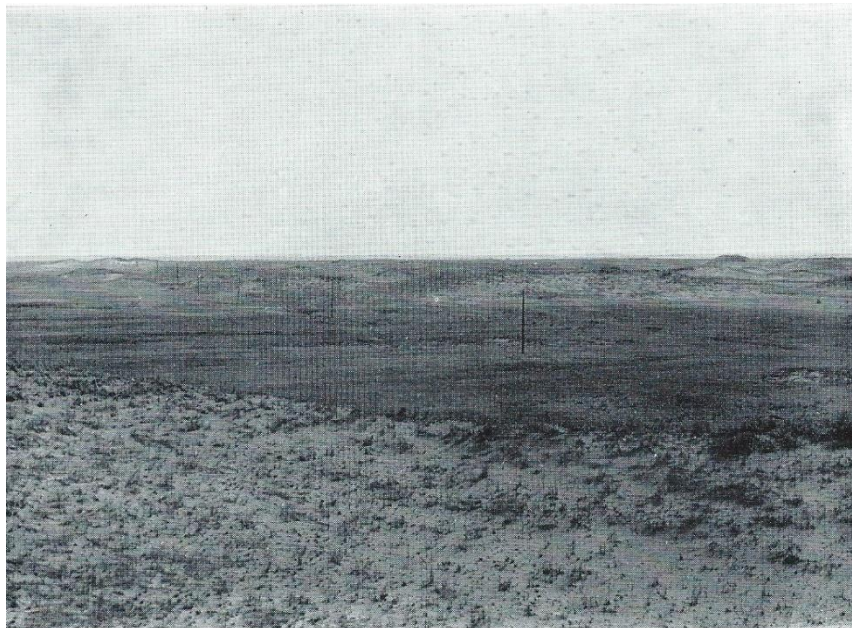
Men se – selv her er levende kræ! En lille skinnende, irgrøn bille sidder på en revlingebusk. Og da jeg bukker mig for at se på den, overraskes jeg af en stor sommerfugl, som flagrer ud fra stedet – en admiral minsandten! Fornemme beboere!

Oppe på toppen af Ostebakken stod i sin tid et lille fyr, der opførtes i halvfemserne, men allerede nedreves i 1912. Det tjente til at vise indsejlingen til "Rønneløbet" vest for Flakket på nordvest siden, men blev overflødigt, da dette løb sandede til, efter at havnemolerne var bygget. Rundt om på bakketoppen ligger endnu de sidste rester af fyret: de spredte murbrokker og andre spor af ødelæggelsen tjener kun til at gøre stedet endnu mere trøstesløst og øde.

På vor vej mod syd fra dette sted uddybes denne stemning af uhygge næsten for hvert skridt. Utallige mængder af gamle strandvolde krydser hen over bunden, alle af rullesten SSØ – NNV, sydligere mere i SØ – NV, til de endelig nærmere ved sydkysten følger strandlinien. Men tværs over disse løber i alle retninger klitterne, dannede i lange, bølgede rækker, eller undertiden i ringform – det ser ud, som gigantbørn har klappet kage i sandet for bagefter i kådhed at slette resultatet ud med et spark.

Ug og ind under klitterne løber voldene, undertiden et par meter høje og fra ti til femogtyve meter brede, ofte kilometerlange, kun hist og her med en ganske kort afbrydelse. De ligner store, fremspringende årer på et umådeligt ådsel.

En uendelig række af telefonpæle, det eneste spor af mennesket færden, strækker sig langs et dybt spor som en karavanevej gennem ørkenen. Det er vejen fra byen til en af redningsstationerne på øens østside.

ANHOLT. Ørkenflade af groft grus med sandklitdannelser. Telefonpælene markerer vejen til redningsstationen. (441)

Den eneste fugl, man af og til møder i ensomheden, er en enlig hjejle. Sjældent ses den: men dens bedrøvede fløjten lyder langt over de døde, stille vidder, hvor klittens stride, grågule hjelme sagte hvisker i blæsten.

Achton Friss, Anholt 1924

Vil man gå fra Anholt by ud til fyret, skal man tage den længste, men bekvemmeste vej ud til nordtranden og videre langs denne. Man skal ikke forsøge at traversere sletten, thi ikke stedkendte folk kan fare vild herude, hvis der kommer tykning, og selv i klart vejr spærre de tætliggende klitrækker udsigten, så man bestandig må til tops for at orientere sig.

Ad denne nordre vej langs kysten nåede vi en formiddag ud til fyret, fra hvis høje tinde man har den mærkeligste udsigt i landet. Til begge sider ligger den vide kyst og tilbagestråler solens ildgule lys fra sin brede havsandsbræmme. I sydvest ligger Ørkenen med vældige flyvesandsmiler, bag hvilke milevidt i vest højlandet står som en mur af skarpskårne, vinblå bjerge, der ligger i skygge under store klodeskyer – mørke og tunge bag den strålende forgrund. Vidt og bredt under os ligger nordstranden i læ af vinden, gennem det lave, stille vand skinner stene og tang blå kandisfarvede mod den flaskegrønne bund. Men mod syd går Pakhusbugtens vande med susende bølgeslag for sydvesten ind mod stranden, hvor et stort, ensomt skibsvrag ligger træt og hælder med sin sorte mastestump ind over havstokken.

Den eneste lyd foruden bølgeslaget er den store havmåges skrig, der lyser som en rå latter fra stranden dybt nede: Haw – haw – hahahahaha! En vandrefalk kommer tæt forbi os – dens landevej er høj, men vi ser dog fuglen på ryggen. Der er forfulgt af et par havmåger, som den kun dovent flytter sig for, lige til de er ganske nær og gør et udfald. Så undgår den dem ved et eneste elegant kast som en hvirvelvind ud til siden. Fem – seks lommer svømmer dernede, og på vandet ved havstokke, næsten lodret under os, ligger en tejste, som har travlt med at dykke. Vi ser den tydeligt under vandet, hvor den farer frem som en lille, lynsnar torpedo, men med sine egne, latterlige indfald.

Tejst

Yderst i øst står Tottens skarpe kno ud i havet, gnistrende som fosfor mod en kulsort tordenbyge. Et par sælers blanke hoveder kommer af og til syne over vandet derude, som i fralandsvinden er mat og dybblåt som ildhærget stål.

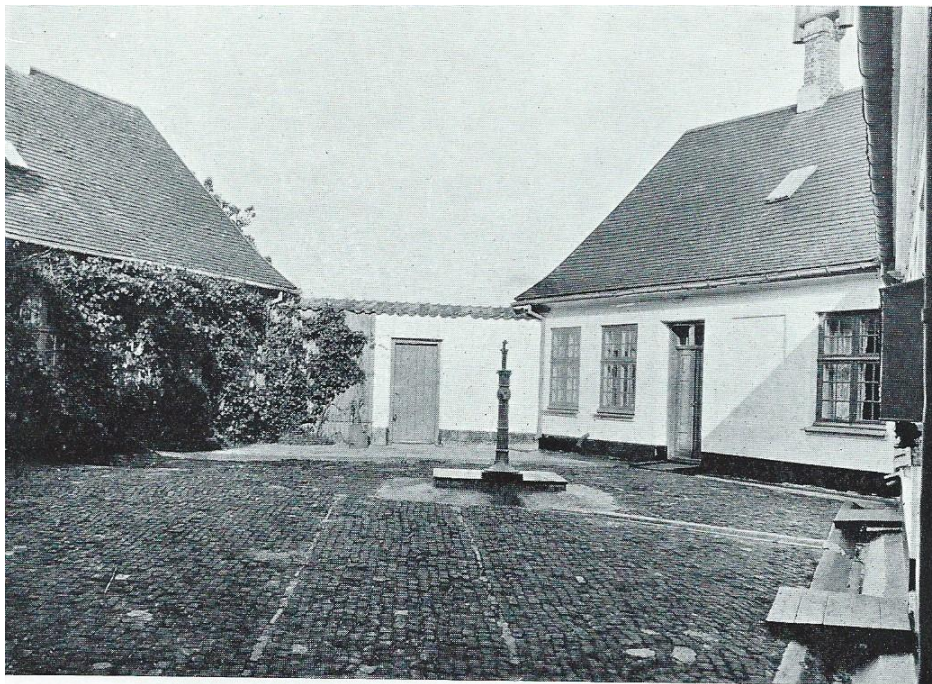
Achton Friss, Anholt 1924

ANHOLT. Fyret set fra øst. (442)

Men nede under os til den anden side lyser solen skarpt hen over de endnu synlige spor af de gamle engelske forskansninger og uden for dem hen over klitternes og milernes hårdt sammenføgne sand med de faldnes helt udslettede og forglemte grave.

Omkring fyrets fod står endnu, som da englænderne forlod stedet, tilbygningen med de cirkelrunde, alentykke mure, inden for hvilke besætningen havde sin skudsikre bolig.

ANHOLT. Gårdspladsen i fyrmasterboligen. (443)

Achton Friss, Anholt 1924

Fyrmesterboligen, hvis længer danner en regelmæssig sekskant omkring gårdspladsen, er opført samtidig med selve fyret i 1788 af en bygmester Jansen; også denne bygning står omtrent som den var på englændernes tid. Den vedbendklædte længe til venstre på fotografiet, den nuværende hovedbygning, var kommandantens bolig, medens længerne til højre, som oprindeligt var stalde og tjenerboliger, er ombyggede. Gården med sin brolægning af røde mursten er meget smuk, og de gamle bygninger har hele deres tids stilfulde og fornemme præg.

På hjemturen fra fyret går vi ved aftenstid ind over de store miler, som sydvest på strækker sig ud mod kysten. Som umådelige sanddyner ligger de, hist og her med fordybninger som mærker af store gryder, der har været trykket ned i dem, uden en plante eller et strå. Kun i deres rand på overgangen til klitten står nogle tørre, stride totter af hjelme, der bevæger sig sagte i den svindende vind

På denne øde kirkegård, hvor de faldne danske hviler, høres ikke en lyd – ses ikke en eneste fugl. Selv vinden har nu mod aften lagt sig helt til ro, ingen sky bevæger sig, langs den stille strand ikke en bølge. Det er som at stå på en uddød klode, som at vandre ved bredderne af Styx

Sorte sommerfugle flagrer hen over klitterne. Det er sørgekåber. Hvor underligt at se dem netop her, tænker jeg – det er næsten, som var de dødes sjæle, der i aften solens sidste glans svæver hen over deres grave.

Achton Friss, Anholt 1924

Sørgekåbe

Solen daler bag glødende skyer over et hav, der er grønt som absint og har lange, langsomme dønninger, der lydløst dør mod havstokken. Enkelte havmåger flyver uden for kysten, tavse nu mod natten. En flok edderfugle sover ude på det blanke vand.

Duggen er begyndt at falde på revlingens buske. Da vi lægger os på knæ og øser de saftige, bittersøde bær ind i munden for at lække vor tørst, fornemmes de kolde som is.

Øens lille by har i de senere år fået nogle nye huse, der ikke er bedre end dem, man ser andre steder, men som her for det meste skjules af barmhjertelige trægrupper, der er frodigere, end man turde vente på dette sted. Inde i den store have, som tilhører den gamle kammerherreinde, findes endogså et morbærtræ af så anselige dimensioner, at man sjældent set dets lige.

I går morges kl. 5.55 ringede degnen med kirkeklokken. Han er aldrig helt præcis og vælger hver dag et nyt klokkeslæt – i dag lød klokken først ved halv syvtiden. Det gør ikke så nøje, for der er ingen oppe, som kan kontrollere det. Lige til kl. 8 – 9 er byen som uddød, næsten ikke er menneske ses på vejene eller ved gårdene. Endelig omkring 9 begynder en enkelt at trække kreaturerne ud, man hører en pumpe knirke og hvine – og byen vågner. En ung mand herfra fortæller mig at beboerne til gengæld sjældent går i seng før midnat, hvad enten de sidder og kukkelurer alene eller går sammen for at få et slag kort. Som følge deraf står de sjældent op før 8, selv i sommermånederne.

Hvad om de stod op en times tid før og anvendte denne til at muge lidt ud i gaderne? Jeg har aldrig set et så malpropt landsbyinteriør som her – beskrivelsen fra englændertiden passer endnu, der kunne end dag gøres flere mindre smigrende tilføjelser. På byvejene finder vi rester af rokker, hvoraf fileterne er afskårne. Disse fileter er en vigtig eksportvare for beboerne, som sender dem til et stort konservesfirma i England, hvorfra de spredes over verden som dåsehummer – med en enkelt hummerklo liggende øverst for at gøre livagtigheden betryggende. Det tiloversblevne skrot, at hvilket noget nåede en størrelse af 2½ alen, lå henslængt på vejene, og en del var råddent; ingen tænker på at fjerne der fra husenes nærhed lige så lidt som at bortfeje alt det andet skarn og affald, som lå rundt omkring.

De gamle huse er som oftest slemt forfaldne og vanrøgtede.

Det almindelige sløseri viser sig ikke mindst ved pasningen af de få offentlige anlæg.

Således er omgivelserne ved det mindesmærke, som beboerne selv rejste i anledning af, at øen i 1902 blev selveje, så tilgroede med ukrudt, at man næppe kan få øje på stenen; lågen dertil er faldet af det ene

Achton Friss, Anholt 1924

hængsel og hænger skævt. Byens få haver er som regel ikke bedre røgtede, og kun i et par enkelte findes ordentlige blomsterbede mellem frugttræerne.

ANHOLT. Gamle huse i Anholt by. (445)

ANHOLT. Bagsiden af Degnets Hus i Anholt by. Beboelse, stald og lader i samme længe. (446)

Achton Friss, Anholt 1924

Værst faren er den lille, gamle kirkegård, som synes at være helt glemt, siden den har fået en ny kedsommelig afløser øst for byen, og dog er den det yndigste sted på hele øen.

Det var en tidlig morgenstund, jeg første gang kom derind, efter at jeg var gået igennem den stille, endnu sovende by. Solen skinnede på træerne i haverne, hvorfra duggen sagte dampede. Der var så besynderligt stille, at end ikke et eneste fuglepip hørtes. Det er i øvrigt en besynderlighed ved Anholt, at vi her har mødt færre sangfugle end noget andet sted på vor rejse. Det giver øen et præg af tristesse, som navnlig på en så yndig morgen virker besynderlig, da ellers alt forener sig for at gøre idyllen fuldkommen – også dette, at beboerne endnu ikke er stået op.

Achton Friss, Anholt 1924

ANHOLT. Tidlig morgen i Anholt by. (446)

Alting omkring mig er endnu så forbavsende gammeldags som i salig Peder Paars dage, og jeg må mindes, hvad en historisk forfatter skrev, da han for godt et halvt hundrede år siden besøgte stedet: "Saa lille Byen end er, forekommer det dog dem, som bo i dens Ende, at Vejen til dem, der bo i den modsatte Ende, er saa lang, at der kan hengaa meget lang Tid, uden at koner og Børn fra disse Bydele besøge hinanden. Beboerne af den østlige Del kaldes endog, "de Vilde", fordi de bo saa afsides, at man aldrig hører eller ser noget til dem."

Herved mindes man uvilkårligt om beskrivelsen i "er Paars" af den styrke, hvormed rygterne om Jens Bloks forræderi voksede, efterhånden som de spredte sig over byen:

"Jo længere man bort fra Fogdegaarden kom
Jo mere vidste man at tale stort derom.
Sær vidste de, som boe paa Kanten, at afmale
Jens Bloks Forræderi fra Hoved og til Hale - - "

Man skulle næsten tro, at Holberg selv havde været på Anholt! Jeg når til kirkegården og går derind. Stille som udenfor. Alt herinde er forfaldent og glemt – de hælende kors på de uplejede grave, de halvt væltede stakitter, det frodige ukrudt.

Achton Friss, Anholt 1924

ANHOLT. Den gamle, forfaldne kirkegård. (447)

Men hvor smukt her er – en stemning af vidunderlig fred, som over alt, hvad der får lov til at forfalde i stilhed. Kun den lille kirke er velbevaret og overordentlig smuk, særlig er den indgangsdør et helt, mesterværk af arkitektur. Kirken er opført 1818, da den gamle ødelagdes under den engelske okkupation. Hvor denne lå, ved mærkværdigvis ingen mere med sikkerhed, skønt det kun er godt hundrede år siden de forsvandt. Men navnet Nordre Kirkebjerg nord for den nuværende telegrafstation kunne tyde på. At dens plads har været her. Det var i denne, at englænderne indespærrede deres danske krigsfanger, og en af disse ved navn Halse, som var fyrpasser på øen, skal have fortalt, at han havde ”sovet på alteret i den gamle kirke.”

Achton Friss, Anholt 1924

Kirkegården er en fuldkommen torneroseidyl. En hvid due, som sidder sovende på sin pind ved en trægavl, der vender imod anlægget, sidder så stille, som om den egentlig har sin plads nede på et af gravkorsene, men er blevet flyttet herop for ikke at gå til grunde med alt det andet. Et par sommerfugle holder til mellem gravene, og nogle bier summer – det er den eneste af beboerne, der allerede er vågne.

ANHOLT. Et hjørne af den gamle kirkegård. (448)

Om end øens indbyggere i de seneste år ved indvandrede er blevet stærkt blandede, findes der dog endnu imellem dem enkelte af den udprægede "anholter – type", og man møder på vejene i den mærkværdige by mennesker, som ikke er mindre ejendommelige end den natur, hvori de færdes.

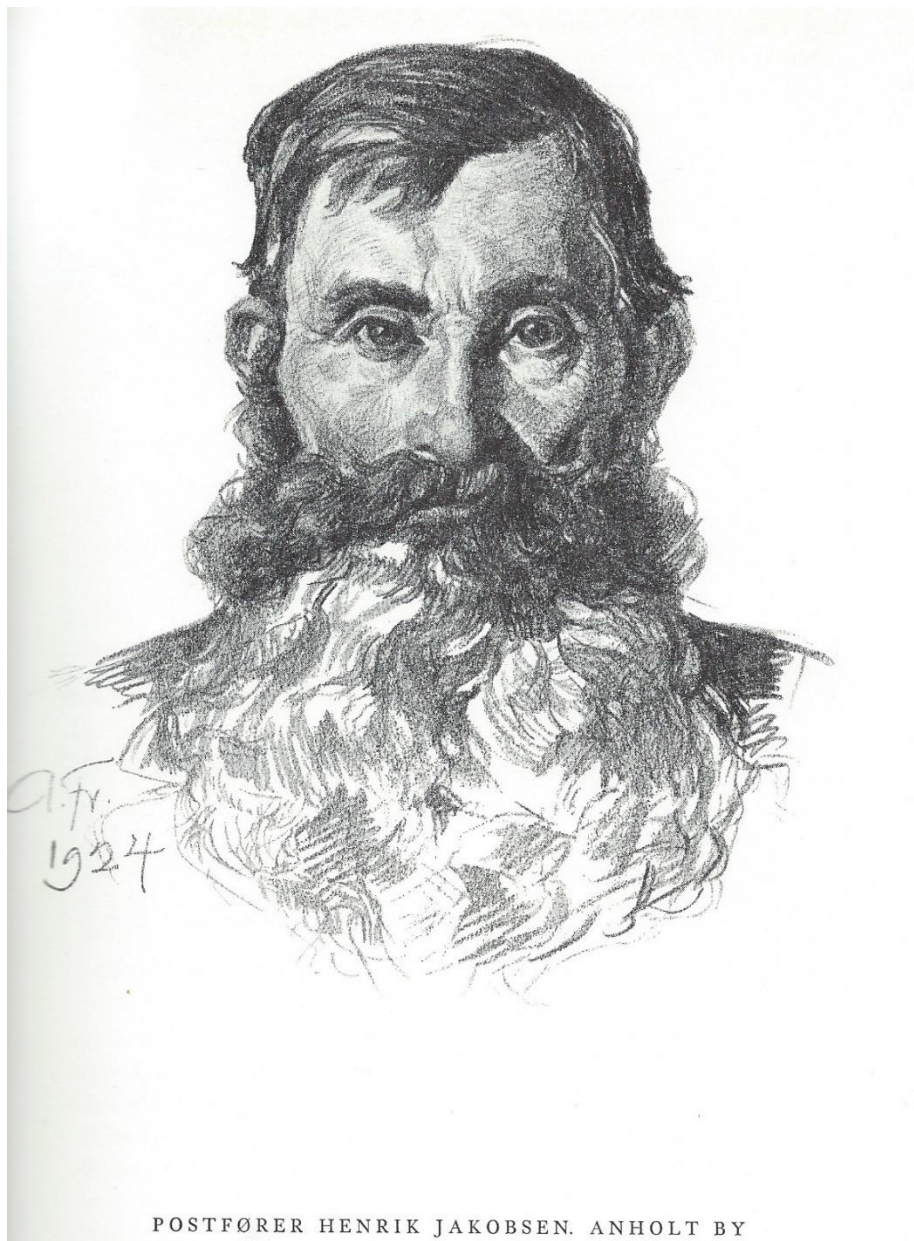
Besyderligt må det forekomme, at ingen antropolog nogen sinde har gjort dette folk til genstand for undersøgelser. Professor H. P. Steensby, som i 1906 foretog en udflugt til Anholt, har i "Meddelelser om Danmarks Anthropologi" givet en skildring af befolkningstypen, og det på et tidspunkt, da der endnu fandtes askilligt flere af den oprindelige type tilbage. Steensby var geograf, og hvor megen betydning der skal tillægges det resultat, han kom til, er det vanskeligt at afgøre. Selv indrømmer han, at der ved senere undersøgelser må kunne komme betydeligt mere ud af iagttagelserne. Men sådanne har så vidt mig bekendt ikke siden fundet sted, og år for år er materialet blevet mindre og delvis ringere, eftersom indvandring er blevet hyppigere, især af lyse kvinder, der er kommet til øen som tjenestepiger og har giftet sig med indfødte.

Steensby målte 76 beboere af gammel anholterslægt. Nu er der ikke halvt så mange tilbage, og bevægelsen i retning af mere indblanding er bestandig stigende

Anholt er en af de egne i Danmark, der gennem tiderne har været mest isoleret, og dens befolkning kunne endnu til for en menneskealder siden opfattes som så ublandet, som man kan vente at finde den i Skandinavien. Resultatet af Steensbys iagttagelser blev, også Anholts befolkning dog måtte være

Achton Friss, Anholt 1924

sammensat af flere raceelementer, men at "et forholdsvis stort antal Individuer var i Besiddelse af legemlige i Særdeleshed kraniologiske Fællestræk af en Art, som man efter den gængse Opfattelse ikke skulde kunne vente at træffe, og af en Finhed og harmonisk Ensartethed, der kunde tyde paa, at man ikke stod langt fra en biologisk Urtype." Individuerne udmærker sig ved mørk ansigtslød med mørkt, ja sort hår, skæg og øjenbryn, mørke øjne og gulagtig eller mørkladen hud. "Enkelte af de midaldrende Mænd saa med deres store, mørke Skæg, buede Næse og brunlige hun flygtigt ud som Tscherkessere." Han fremhæver "den høje ranke Vækst, den skråt tilbagevigende Pande med de tydeligt udprægede Temporallinjer, og de kraftige arcus superciliares, en tilsyneladende cylindrisk, horisontal Indsænkning om Tindingerne, saa der fremkommer ligesom en Indknibning fra begge Sider af Ansigtet i Højde med den øverste Del af Øjenhulerne; høj Nakke og afrundet baghoved, temmelig bredt Kindbensparti i Forhold til nævnte Indknibning og til Underkæbepartiet, lang og smal, krum Næse med ind sænket Næserod."

Achton Friss, Anholt 1924

Forfatteren finder anholtertypen beslægtet med typer, han har fundet i Ådum sogn i Vestjylland og et enkelt sted i Nordfyn; men disse var lysere både af hårvækst og øjne. Han sammenligner "anholterformens" kranier med dem, der fremkom ved det mærkelige Borrebyfund ved Strandmarken sydøst for Borrebygård ved Skælskør i 1858, en jættestue som indeholdt dele af tres – halvfjerds skeletter. Og han kommer herved til den anskuelse. At "det typiske Element der ytre sig i de gamle Borrebykranier og nutildags paa Anholt og i Vestjylland, samt mindre udpræget Grand enkelte Steder i Østjylland og i Nordfyn, ikke er andet end selve det neanderthaloide. Dette er nok i Tidens Løb, siden det først optraadte her i Europa i Istiden, undergået Ændringer i Udvikling, navnlig i Retning af at blive mindre groftbygget, men genetisk talt er det det samme.

Hvor dristig den tanke er, at anholterne endnu skulle gå rundt på deres ø som en sidste rest af Danmarks urbefolkning, skal jeg naturligvis ikke udtale mig om. For mig, der næsten hele mit liv har givet mig af med portrættering og bestandig haft det specielle typiske for øje, var møder med øens befolkning næsten chokerende oplevelse. Jeg benyttede lejligheden til dels at tegne og fotografere så mange af indbyggerne som muligt, dels til at låne enkelte ældre fotografier. Steensbys iagttagelse af den lange, krumme næse forekommer mig forkert – næserne er krumme, men oftest korte. Også den ranke vækst søgte jeg forgæves; de er magre og slanke, men typisk er netop den duknakkede skikkelse med en noget luende gang, under hvilken benene løftes unødigt højt, mens knæ og fødder peger udad og overkroppen hopper og svajer.

Som de reneste og smukkeste typer, jeg mødte, må nævnes Steffen Graa, den forhenværende postbådfører. Henrik Jakobsen og sognefogeden H. C. Andersen. Mest udpræget fremmedartet var +postbådføreren, der forekommer mig at være en fuldkommen indisk type. "Maharadjaen af Khanpur", sagde jeg til mig selv, da han trådte ind i stuen! Nu er han til års og ved et ulykkestilfælde for nogle år siden blev han ramt i hovedet af en jernkætting, hvorved han blev skamferet og ansigtstrækkene slappedes. Særlig må han have været som ung mand, så ledes som han findes på fotografiet – pragtfuld som en af Kiplings "indiske" soldater; det er Mulvaney lyslevende!

ANHOLT. Ungdomsbillede af postfører Jakobsen.
Ren anholterslægt. (453)

ANHOLT. Ung pige af ren anholterslægt. Billedet er taget for
ca. 25 år siden. [1905]. (453)

Achton Friss, Anholt 1924

Men det mest strålende eksempel på denne races fremmedartethed er den unge kvinde på fotografiet, som er taget for omtrent femogtyve år siden. Læg til synes af dette farven på den gyldne hud, håret sort som lak og de mandelformede, mørke øjne, hvorover brynene står som et strøg af en japaners tuschpensel. Hun hører hjemme i en indisk festdragt i stedet for i konfirmationskjolen med de vide pufærmer. – Det er jo selve Sakuntala, som åbenbarer sig i dette fine ansigt

Nogen indblanding må naturligvis have fundet sted også tidligere, ved standinger, hvor enkelte fremmede kan være blevet på øen, ved samkvem med fastlandet, ikke mindst Sverige, hvortil en mængde sogn peget hen.

Sagnene taler om den tid, da Anholt ”hørte under Morup sogn” i Halland og beboerne måtte søge kirke der. Dengang, siges der, kom svenske og danske godt ud af det med hinanden; men anderledes blev det jo, da landene adskiltes ved krigene og landsmandskabet gik over styr. Da kom der engang en svensker til øen, som sagde: ”Før kom jeg som en livsens engel, men nu kommer jeg som en glubende jävel!” Forbindelsen vedligeholdtes, selv om det var gennem røveri og plyndring, da mange mænd på øen dræbtes, mens kvinderne flygtede ud i en dal i Nordmarken, hvor de skjulte sig og siden gik hen og begræd de faldne – Klagedalen hedder den endnu. Børnene fik i de tider ikke lov at sove om aftenen, før de havde opsendt bønner om at blive befriet for svenske røvere.

Når man ser bort fra, hvad der kunne følge med sådanne uregelmæssigheder, der naturligvis ikke sjældent har haft indblanding til følge, da har der naturligvis her som på andre mindre øer fundet et stærkt indgifte sted. Allerede i 1738 havde præsten fr. Dauwn strid med bønderne, fordi han ikke ville vi dem ”i de forbudte led”, skønt kongen havde tilladt dette ved rescript af 18. august 1680 – fordi de dog alle i forvejen var beslægtede med hinanden! Der meldes dog intet om tegn på degeneration af den årsag. Alligevel vil den stigende indvandring utvivlsomt bringe en gavnlig fornyelse af blodet.

Achton Friss, Anholt 1924

INGER STEFFENSEN GRAA. ANHOLT

Mærkeligt er det at se, hvor hurtigt præget kan udviskes gennem blanding med kvinder af nordisk racepræg, og hvor fin denne blanding kan blive. Steffen Graas datter er et sådant eksempel; trods mange ligheder med faderen således den korte krumme næse og det kraftige baghoved, er der kommet nye træk til af en styrke, som er udpræget nordisk og sammen med den overordentlig klare lød og det lyse hår gør hende til en typisk "danekvinde". Hun kunne stå model til en af dronning Dagmars terner. – Det er et kraftigt spring bort fra den slægt, som har frembragt en "Sakuntala"!

Achton Friss, Anholt 1924

Eller sporer man ikke tydeligt den sydtyske folketype i portrættet af den unge Karen Grentzmann, hvis fader er en indvandret tysker, gift med en anholterinde af udpræget mørk type?

Hun har fået sin kraftige hage udenvelts fra, forskelligt fra moderens, som er typisk for anholterne

Men alt der øvrige er endnu Anholt: næsen, øjnene og det pragtfulde sorte hår. Modsætningsvis en broderen stærkt "germansk" – han er en udpræget "feldgrau" – ulanen med huen på det ene øre og Vaterland übers alles!

Achton Friss, Anholt 1924

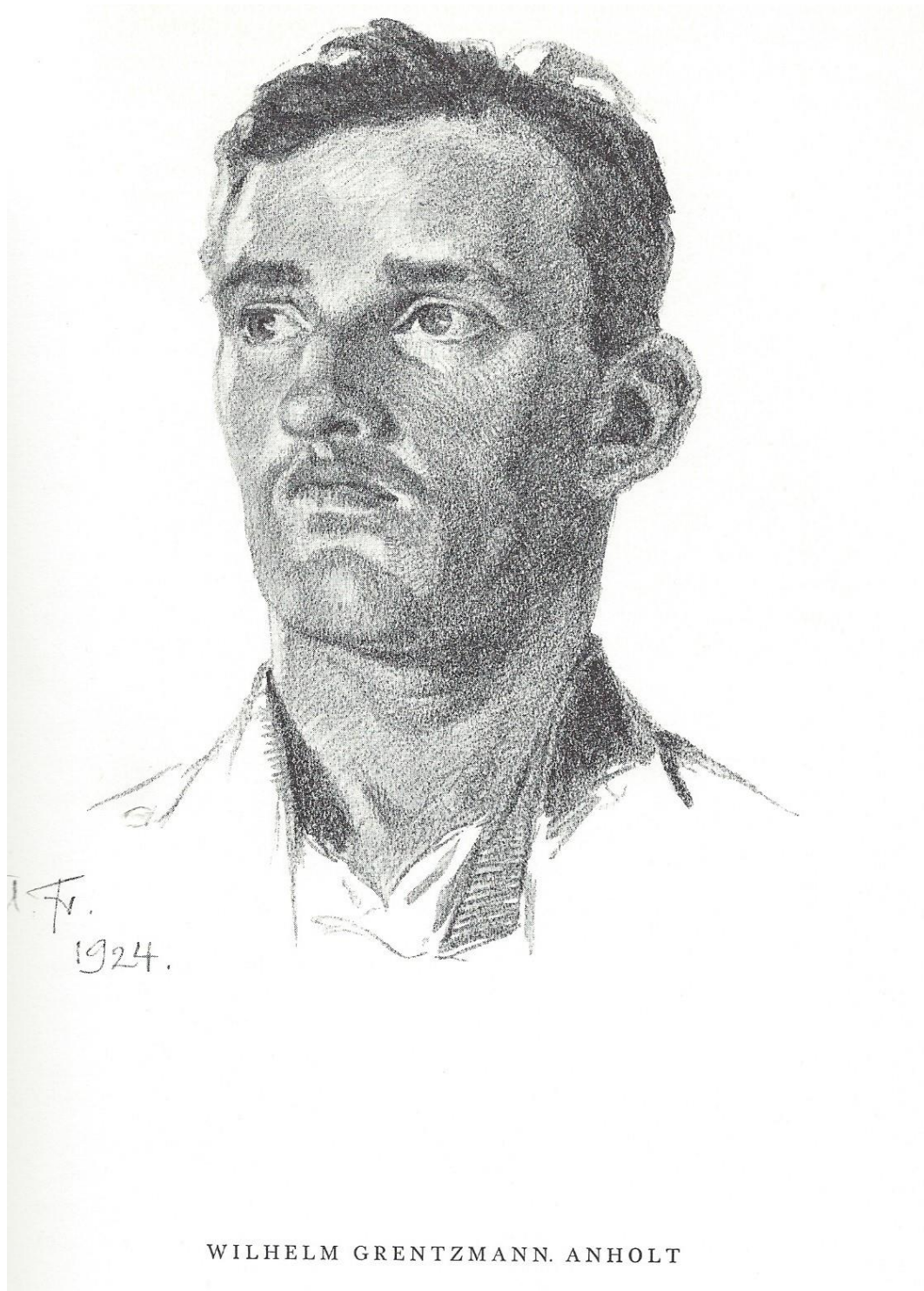

ANHOLT. Fru kaptajn Grentzmann. (454)

ANHOLT. Frøken Karen Grentzmann. (454)

Achton Friss, Anholt 1924

Den gamle møllerkone er den skinbarlige Gunild i "Peder Paars". Hvis man mødte hende inde i det gamle København, ville man ikke være i tvivl om, at hun var en ren hebræer, og mindst af alt tænke, at hun var en god dansk almues kvinde.

En af de mærkeligste skikkelser på øen er dens gamle sognefoged, H. C. Andersen. Næsten helt hvid er han nu, men typisk for sin race i sind og skind og som alle sine gamle landsmænd en udpræget lokalpatriot. Han ligner en stor rovfugl med det hvide hår over det brungule ansigt med den store næse – eller en kondor! En

Achton Friss, Anholt 1924

imponerende mand er han med en næsten mefistofelisk styrke i sit blik, aldrig har jeg set ind i hvassere øjne. De kan stirre ufravendt på mig i lang tid – eller han kan sidde og se længe ud ad vinduet, for så aldeles pludselig at vende sig imod mig. Så rammer blikket mig som et stød, jeg mærker det uden at se på ham.

Han er en herremand i sin færd; og når vi snakker sammen, mens jeg tegner ham, er det ham, der fører ordet som den, der ved besked og vil høres.

Han taler om befolkningens stolthed under englændernes okkupation, da fjenden havde tvunget anholterne til at gå som trækdyr foran de vogne, som skulle føre brændsel fra øens moser ud til fyret og sten til fæstningsanlægget.

Guvernøren bød en aften disse folk på et glas toddy; men degnen trådte frem foran den tavse flok og sagde. "Thank you sir – but horses drink no grog"! – hvis degnen har sagt dette med samme elan som sognefogeden, så har ordene svedet godt. Og det siges, at det var sidste gang anholterne blev brugt som trækdyr; fra den dag benyttede man både til transporten.

Sognefogeden har et indgående kendskab til alle forhold på sin ø. Som et speciale har han omhyggeligt samlet og optegnet alle stednavne deraf, af hvilke de fleste har været anvendt fra de ældste tider, medens andre er knyttet til begivenheder, som endnu mindes på øen. Intet andet stykke land, jeg har betrådt, er i den grad dækket med stednavne som Anholt; hovedsagelig er det bakkerne, som er benævnte, således finder der i Ørkenen næppe en større klit, som ikke har sit signalement – det må have været svært for børnene at lære den anholtske geografi, skulle man tro!

Jeg anfører alle navnene, som ikke findes på kortet, thi de vil rimeligvis ellers forsvinde sammen ham, der har optegnet dem.

Sønderbjerg har følgende navne: Borresen, Kanebjerg, Lindalshøj, Puldalshul, Søndreås, Leerrenden, Døberkilden, Galgebakken, Brændebo, Tværageren, Kringhøjen, Gandesbakke, Dybedal, Fogdekoneshøj, Godager, Søndresandflugt, Søndrestænge og Hulgaden.

Vesterklit med Hvodkrogen, Hvidkrogenshøj, Hvidkrogenstange, Kragehøj, Sudal, Præstens Knude, Snogkrogen, Hedevej og Renden (et vandløb)

Karresholm med Søndre og Nordre Hesselspæld og Vinterengen.

Stisholm med Aulskiftet, Viberhøj, Nordre Gærde og Lutholm.

Engene med Søndre Mose (mellem Karresholm og Værgen), Beden, Kongsenge, Langenge, Gåsepølen, Bredeenge, Brægerholm, Vestre Mose, Nordre Mose, Lange Vandsti, Gåseengen og Tangen.

Ageren med Persende, Samseskårets Rende, Bjerget eller "Byens Bakke" (bag byen), Wolleskåret, Bortal, Elverhøj, Bollen, Hagelskåret, Nordre Kirkebjerget, Boelskrig (Bodils). Tungen og Smidten

Vestlandet med Vesterstrand, Nordre Sandflugts Bugt, Stenklippen (hvor havnen nu er). Nordbjerg, Hovedet, Hedeles Graver (vistnok Helvedes Graver), Birkemosen, Det rindende Vand, Klottens Klit, Tottingbakken, Humlelykken, Hukket, Nordre Sandflugt og Dræthøj.

Achton Friss, Anholt 1924

Nordmarken med Nordre Ås, Første, Anden og Tredje Rende, Løbekilde, højmølle Rende, Højmølles Vangen, Stenvangen, Askebrændet, Den krogede Jord, Den ny Jord, Klagedalen, Skiftehøj, Dværgenhøj 8 ejes af degnen; hver gang den inden for mands minde er blevet pløjet, kom der dødsfald i ejerens familie. Sidste gang, da degnen lod pløje, mistede han tre børn af difteritis, så nu skal den aldrig meres røres), Idal, Nordstrands Klit, Nordstrands Snude, Jyden Kilde (en fuld jyde faldt i kilden og druknede) og Påskes Halm.

Vest, nord og syd om byen: Byhaverne, Nordre Have, Nordtofte, Storens Lyng, Nordsand, Stenbrunnen, Søndre Have, Søndre Tofte, Kistehøj og Ørets Hage – Alle disse havne knytter sig til Højlandet.

Ørkenen rummer følgende stednavne:

På Sydstranden fra Ørehage til Totten: Dyden, Skejnæs Hage, Voksgyden, Barstente (efter kaptajn Bar, som strandede her), Pakhuset, Gammel Anker, Jon Pitter, Første Sælhøj, Kuffen, Skjellebakken, Skibes Sælhøj, Vandhullet, Sønden Fyret og Totten.

Fra havnen til Totten på nordstranden: Flakket, Nordstrand, Kufkrogen, Revskrogen, Studebakken, Pikethuset (navn fra engelskmændenes tid), Anders Peters Stævn (efter stævnen af et skib, en gammel mand havde købt, og som længe lå her), Svanen (efter et strandet skibs navn), Elsevig, Vinskibet (her lå engang et strandet skib omkring hvilket man længe hengav sig til de vildeste orgier, hvor man slog hul på tønderne og holdt en kop under strålen, eller man sugede deres indhold op gennem lange rør), Kallenshage og Fyret.

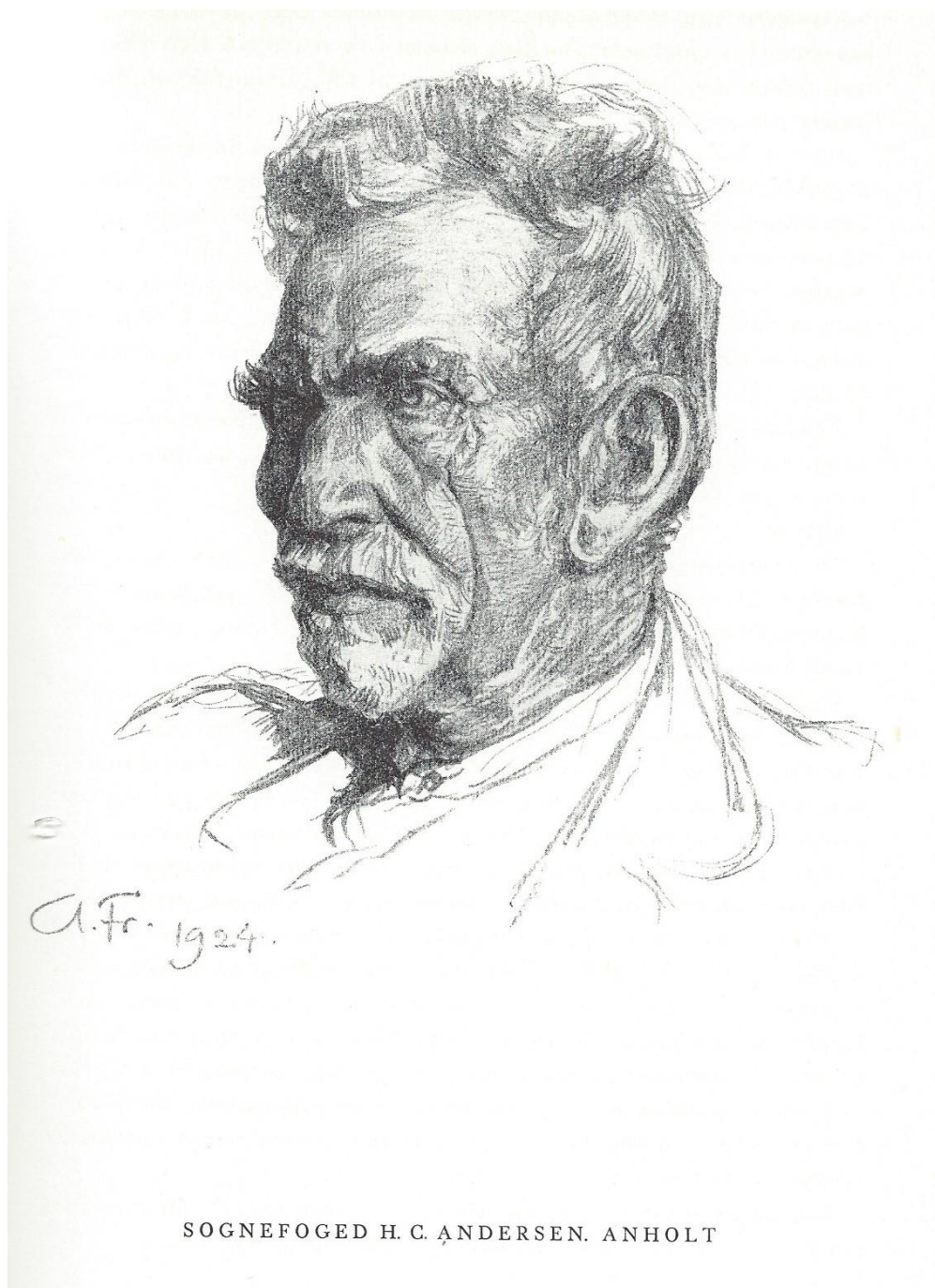
Det indre af Ørkenen: Husmandsbakken, Pælebakken, Mågehøj, Jordemoderbakken, Slette (flade) Veje, Ostebakken, Pengehullet, Fævejen (ad hvilken man drev kvæget i gamle dage, når det skulle ud i Ørkenen og græsse marehalm!), Sneppen Trange, Rattornen, Listes Bakke, Flintebjen (flinteben, med en mængde levninger fra stenalderen). Brændelyng, Søndersten, Kegelbakken, Dværgekrukken. De seje Owser (aks), Bassen, Rummerlud, Rønkrogen, Det gale Stræde, Muskrogen, Nordre Hewe (høje), Søndre Hewe, Andehullet og Stenrevlerne.

Mærkeligt nok nævner han ikke Blåhøj, som skulle være et minde om Blåskoven, der i sin tid stod omtrent midt ude i Ørkenen nordre del.

Mens jeg sidder og tegner sognefogeden, spekulere jeg på, hvorfra han og hans landsmænd har netop denne mærkelig syngende tale, som ikke ligner andre øboer. Pontoppidan siger i "Danske Atlas", at anholterne tidligere søgte til Morup kirke en mil nord for Falkenberg i Halland. Og en gammel kone fra Morup, som for omtrent tredive år siden var på besøg på Anholt fortalte, at i Morups kirkekiste lå gamle bøger om Anholt, som havde været der fra gammel tid. Hun havde også som yngre, af en meget gammel kone hørt fortælle en masse ting om anholterne derovre, således om en brudeskare fra øen med to brudepar, som druknede ved Hallands Kyst, da de var på vej til Morup kirke. Ved Morup viser man endnu "Brudestenen" hvor de forliste. En anden beretning findes der om en enke på Anholt, som alene sejlede bort fra øen med Djursland som mål for at købe et par heste derovre men som kom ud for en vestenstorm og forsvandt i flere dage. Da hun endelig efter nogen tids forløb vendte hjem, havde hun hestene om bord – men hun havde købt dem ved Toreskov i Sverige, hvor stormen havde drevet hende hen!

Achton Friss, Anholt 1924

Er det mon fra dette hyppige samkvem med svenskerne, hvis kyst lå dem lige så nær, som Djursland, og med hvem de omgikkes som langsmænd, at anholterne har fået deres syngende tonefald.

En gammel mand som jeg traf på vejen, fortalte mig, at "anenoerne" under pesten i 1711 fuldstændig uddøde(!). Den næstsidste, som døde, blev slæbt til kirkegården på en stige og gravet ned der af den sidste overlevende, hvorpå denne, da også han følte døden nærme sig, slæbte sig hen til en brønd, der hvor den

Achton Friss, Anholt 1924

nuværende lægebolig findes. Her døde han. Da fortællerens sviger fader for ca. tres år siden gravede på stedet, fandt han et skelet af en mand, så nu var der næppe tvivl om sagnets rigtighed. Men siden blev Anholt atter befolket ved, at tre familier kom hertil fra forskellige steder. Den første var en Svensk fisker, som strandede her med sin familie og bosatte sig på øen. Siden kom en jyde drivende hertil fra Djursland på en vognfading og strandede på sydvestkysten. Han blev her og giftede sig med en datter af svenskeren. Hvor den tredje familie kom fra huskede fortælleren ikke.

Hvis dette sagn var rigtigt, ville teorierne om stenalderfolket på Anholt være fuldstændig tilintetgjorte!

Også Steffen Graa ved ligesom sognefogeden god besked om øen. Behageligt og let fortæller han med sin rolige stemme, mens han langsomt bevæger de mærkeligt fintformede hænder om hinanden – disse slanke hænder, som er typiske for den ren anholtere.

Om øens vilde dyrebestand fortæller han, at her tidligere har været en stor mængde harer, men at de siden 1913 er i bestandig aftagen. Her findes ingen vandrotter, men derimod brude rotter og mange mark- og husmus. Muldvarpen forekommer ikke, og heller ikke nogen form for rovdyr. Pindsvinet er ret talrigt. Af slanger findes kun snogen. Firben og frøer er almindelige – om de sidste siger Steffen Graa ganske vist, at ”de hopper ikke”, så det må vel snarere være tudser, der er tale om.

Indtil for seks – syn år siden fandtes her en stor mængde agerhøns, som oprindelig er plantet på øen i firserne. Deres antal kulminerede i halvfemserne, da man engang ved vintertid så omtrent halvandet hundrede samlede på en enkelt tønne land. Nu er her meget få, ca. fyrretyde stykker i alt, og årsagen er naturligvis hensynsløs beskydning.

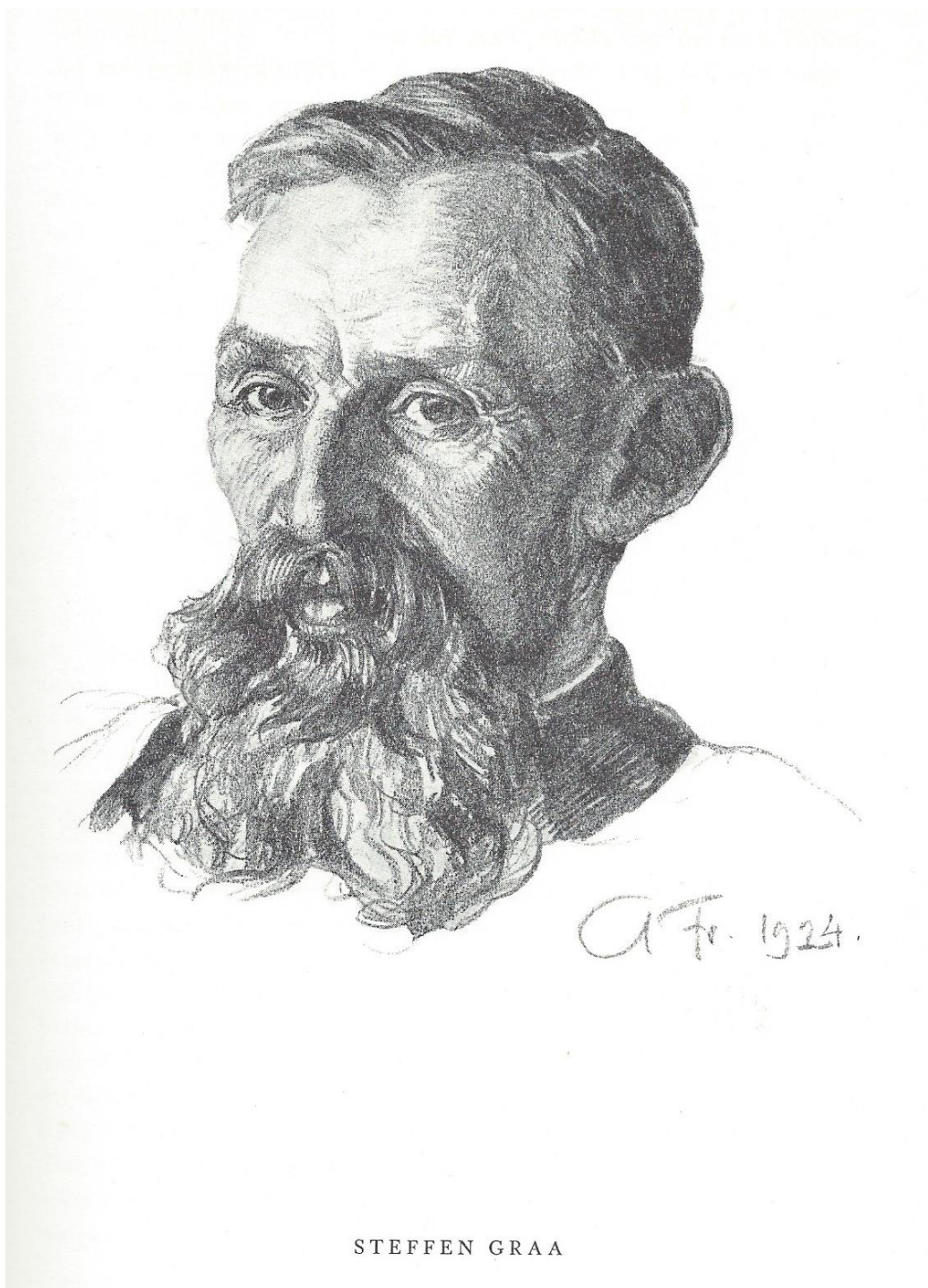
Sidste gang jeg besøgte Steffen Graa, modtog han mig med violinmusik. Han spillede rent og med udmærket rytme nogle gamle anholske folkedanse – og samtidig med at han spillede, vidste han mig, hvordan de dansedes! Først var han mandfolkene, der dansede ud ra den ene væg. Så skiftedes tempoet, og nu forestillede han kvinderne, som valsede frem fra den modsatte side. Endelig forenedes grupperne i kaos under violinens stigende brus – loftet løftedes og væggene skred tilbage, og jeg så hele scenen lyslevende for mig, mens Steffen i sine strømpesokker ensom som e fakir jog frem og tilbage over de sandstrøede gulvbrædder, svang buen over strengene og dirigerede hele stuen.

Gennem musikken fandt vi rigtig hinanden. Jeg så hans blink i øjet – og jeg blev varm om hjertet af glæde. Er det ikke også en udmærkelse for en fremmed at blive gjort sådan væsen af og at kunne fortælle, hvor rart vi to sad og havde det sammen

Jeg skulle nok trives mellem anholterne:

Wo man singt, da lass dich ruhig nieder,
Böse Leute haben keine Liedert!

Achton Friss, Anholt 1924

Anholterne har aldrig som Læsøboerne været egentlige søfolk; men deres næring fik de først og fremmest af havet, dels ved fiskeri; som endnu er langt det vigtigste erhverv, dels i gammel tid gennem jagten på sæler. Denne foretoges altid uden skydevåben, idet mændene kravlede ind på de sovende dyr og slog dem med knipler – altid kun de unge, når disse var ene på strande, for ikke at skræmme de fuldvoksne dyr bort fra stedet. Men allerede efter englænderkrigens ophør havde denne jagt fået sit knæk, idet fjenden ved sin bestandige skyden efter sælerne jagede disse bort, og de blev efter den tid sjældne at træffe på deres tidligere, udkårede ynglepladser. Også strandinger var en indtægtskilde, vigtigere, jo længere man går tilbage i tiden. Thi Anholt var fra ældgammel til sammen med Læsø og Nidingen – den farlige stenø uden

Achton Friss, Anholt 1924

for Göteborgs skærgård – de tre skrækkens steder, for hvilke sømanden altid gruede, når han for over Kattegat i storm og tykning.

”Lessø Niding und Anholt
Machen das mennig Styrman wird alr”

Siger det gamle vers. Og Anholt har set mangen en Sømand blive kold, mens hans skude splintredes mod den kyst. Øens safn bærer mørke spor af denne side af dens historie. På Anholt siges, at disse strandinger aldrig kastede noget videre af sig, ”Når man havde gået og sjovet længe nok og slidt både kjød og klæder af sig; fik man dog så lidt, at det ikke er at nævne.” En mand, som kendte til sagen, har engang sagt: ”Når en anebo dør, så dør en slave – og jeg vil følge ham til jorden og gøre ham den ære jeg kan.”

Strandingerne fandt oftest sted på østenden, milevidt fra byen, og mændene havde stort besvær og hårde dravater, under disse lange ture. Engang strandede et stort skib ladet med vin ude ved Totten, og anholterne havde det undtagelsesvis lystigt derude. Da de endelig den første dag løsrev sig og gik hjemad mod byen, standsede fogeden pludselig og sagde til sin følgesvend:

”Min Kone og min kat
Haver mangen god Nat,
Mens jeg og min Hund
Døjer mangen ond Stund!

Las os gå tilbage! ” Så vendte de om og gik atter om bord i vraget.

Skibet blev stående helt på stedet i tre år, og lasten er formodentlig af autoriteterne blevet anset for at være fordærvet; for anholterne nød i disse tre pr gavn af dens indhold, før dette slap op.

Strandinger er nu en sjælden begivenhed, Anholt fyr og dens tre redningsstationer afværger ulykkerne, og de sidste har her på øen en bådbesætning, som i vovemod og søkyndighed søger sin lige.

Det stod meget spøgeri i forbindelse med disse ulykker i gamle dage. Ligesom på Læsø meldte de druknede sig hos beboerne for at komme i kristenjord. I almindelighed stillede de hos degnen om natten, eller de stod og jamrede uden for fogedgården, indtil man lovede at sørge for at begrave dem. Tre Hornbæk kere strandede og druknede på revet i en sydøst storm, og når det siden trak op til storm fra den kant, så man tre druknede vandrerundt ude på deres sted. Engang viste de sig helt ovre i Grenå havn for tre Anholtfiskere og varslede en svær sydøst storm, som kom over dem på hjemvejen.

De druknede og råbte og klagede altid som varsel om en storm, der blæste fra samme kant som den, i hvilkende forgik; således nogle nordmænd på Flakket, tyskere på vestkysten osv. – En svensker, som halvdød var blevet bjærget i hus, hvor han snart efter udåndede, snorkede altid mod sydveststorm. ”Bossen snorker i kammeret, ” hed det så, ”det er bedst at gå ud og bjærge garnene.” Og næppe vendte de hjem, før sydveststormen var over øen.

Achton Friss, Anholt 1924

En skibshund, som en gang var bjærget, fra et skib på Østerrevet, sad altid mod stranding og tudede på Jejjbak – varslet slog aldrig fejl.

Overtroen var mørk og voldsom, ikke blot den, som knyttede sig til disse katastrofer. Masser af kvinder kunne forvandle sig til marer, og mændene blev til gengæld til hunde, i hvilken skikkelse de gjorde ulykker på folk og fæ. – Holbergs Gunild har haft mange kaldssøstre på øen; aldrig har jeg i noget andet samfund af så ringe størrelse hørt tale om så mange hekse!

Særlig berømt var Boel Jensdatter Møller, som for øvrigt ikke var fra øen, en født på Djursland. Om hende fortæltes, at "1787 døde B. J. M, født i Grenå, kaldet Boeld Amm Heks, 59 år gammel". Denne kvinde, også blot kaldet Boel-Amm, "dette utidige menneisk og generalheks", forgjorde i sin ikke alt for lange levetid den halve befolkning og dens kreaturer og blev stammoder til en slægt, som længe regerede på øen. - En anden, som hed Mærged, også kaldet "Myrden", fordi hun skal have taget livet af sin mand, havde det uhyggelige speciale helt at undlive folk og krætur med sine kunster. "Hun var så pestagtig, at hun forheksede sin broder kone, så hun måtte over til den kloge Pjer Wollemon i Nimtofte" (på Djursland). Engang var hun lige ved at blive lynchet af nogle andre kvinder, som stod med bange hjerter ved Nordstrands Klit i en vestenstorm og ventede deres mænd hjemkomst. – "Der kommer de," råbte pludselig Mærged, "og det koster mig kun fire skilling af lægge dem!" De andre kvinder blev rasende, og kun ved en anden heks' mellemkomst blev Mærgeds liv sparet.

En anden furie, som ville hævne sig på sine tre sønner, gik en dag, da de var ude på havet, op på Bjerget. Hun havde en tom sennepsskål med sig, og den sad hun og heksede med og læste over, til de kom til syne derude. Og just som båden gled over Søndre Sande, vendte hun skålen med bunden i vejret, og i samme nu kæntrede fartøjet, og alle sønnerne druknede.

Af gamle heksebøger fandtes tidligere mange på øen; en enkelt, som for få år siden endnu var at se, kaldtes "Lille Marens Heksebog" og havde selve Lucifer afbildet på titelbladet.

Voldborg nat red alle hekse til Troms kirke (?), og den nat måtte man "hugge ild" over kreaturerne med flintesten, for at det onde ikke skulle ramme dem.

"Eremitten fra Grenå", Ras Møller eller Ras Amm, var en slægtning af Boel Amm, vistnok hendes uægte søn. Andre siger, at han var en fremmed, som ingen vidste andet om, end at han var Boels plejesøn. Også han var en grumme "Heksemand og kogler", som forgjorde folk og fæ. Blicher har kendt ham og hans ry godt nok, da han traf ham ved Grenå. Anholt kirkebog viser, at "Anno 1774 blev Ungkarl Rasmus Nielsen Møller og Enkekone Maren Olsdatter trolovede," Mod konen, hvis navn de gamle var Maren Tonnis, var han ond og grusom, han mishandlede hende og jog hende ofte ud af huset om natten. Da hun endelig døde, satte konerne, som vågede hos hende, sig ned og takkede og priste Vorherre, fordi hun var sluppet væk fra manden. Efter hendes død flyttede Ras til egnen ved Grenå og "boede i en stenmur". Engang, da han sejlede hjem dertil sammen med nogle anholtere, blev det fuldstændig vindstille; men Ras fik fat i to knive, og ved at hugge deres æg mod hinanden rejste han en sådan storm, at de kom til Grenå havn med to reb i sejlene.

Achton Friss, Anholt 1924

Da senere en datterdatter af ham besøgte ham på Djursland sammen med sin kæreste ville gamlingen kysse pigebarnet; men da hun forskrækket veg tilbage for ham, sagde han ondt: "Det var synd for den nette karl, som står der – for hamskal du aldrig få!" Og sådan gik det også.

Om hans afkom på øen siges ikke meget godt, ingen kunne lide det kuld; og de gamle sagde altid til de unge piger: "Lille-bånet (barnet), for hvad end du gør, så vogt dig for Tonnens folk!"

Foruden "Eremitten" har en anden af Blichers figurer været kendt på Anholt, nemlig Ole Jyde – den fisker, som Søren Kannereddede fra at drukne på Djurslands kyst. Og også Søren selv var herovre flere gange, idet en slægtning af ham, som hed Mari Kaanden, var gift herovre. En gammel kone kunne fortælle, at hun som barn engang ved et gilde havde set Ole Jyde og hans folk, som hun var meget bange for. Ud på natten hændte der da også dette, at spillemændene så "et forskrækkeligt syn uden for vinduerne"; de tog straks fiolen under armen og gik, og "alle vi andre gik bag efter dem, og alle var slotne og ilde til mode". Og året efter var der sandelig også en mand på øen, der døde!

Alt, hvad der fortælles fra gammel tid tyder på dårlige, ofte elendig kår, og hele det lille samfund har et gråt præg af lav almue.

En gammel enke, der døde, havde som eneste arv til sine to børn en gammel kåbe. På dødslejet delte hun efterladenskaberne imellem dem, idet hun sagde: Dig, Boel, giver jeg kåben, og dig, Ras giver jeg den vide verden"!

I sagnene, man finder i Evald Tang Kristensens fortrinlige "Anholt i Sagn og Sæd" (findes her på hjemmeside i en anden fil) er det næsten altid Jylland, som er "den rigtige verden", hvor man drømmer om at komme hen og leve, hvis man bliver rig. Men hvad nytter det? For slipper man endelig derover, så går de sammensparede skillinger hurtigt deres gang, og man dør i armod. Man skulle hellere være blevet hjemme.

Strandingerne bragte bud om eventyr – og de mærkelige sager, der ad denne vej nåede den ensomme kyst, kunne sætte farve på den grå tilværelse. Man smagte og lugtede sig til et paradys, som man ellers aldrig nåede her og næppe hisset. Kaffe, tobak og vin fandt vej ind i de mindste hytter. Og når anholterne uden for deres ø smagte noget, der glædede ganen, kunne de udbryde i begejstring: "Ah – det smager som konderband!" (kontrabande).

Men ikke alt, hvad øen bragte, var af det gode. Således gav orlogsskibet "Christian VII's stranding" anledning til både det ene og det andet. Skibet var bestemt til Ostindien, men nåede aldrig længere end til Anholt, hvor det havde lagt sig for anker ud for kysten nytårsaften. Det var så stille vejr, at man inde fra øen kunne høre hanerne gale om bord. Men om natten blæste en storm op af sydvest, og skibet drev ind på grunden. Besætningen reddedes i land, og dette blev til stor lykke for beboerne, for der var en smitsom sygdom om bord, som senere på øen blev kaldt "sprinkelen" eller "Christian VII's syge", og mange af landsens folk måtte lade livet for den. Blandt disse var en mand ved navn Store – Wolle, som aldrig før i sit liv havde været syg, men som blev helt ude af sig selv, da soten slog en klo i ham. Han sagde til skibslægen, at han ville have "noget ind på liv og død" for at få en afgørelse – og denne lavede også en mixtur, som han dog frarådede ham at tage, da det var knald eller fald! Men da lægen var gået, truede Store-Wolle sin kone til at give ham medicinen, og da han fik den, støvtede han med det samme! Konen var den førnævnte Mærged, kaldet Myrden, senere berømt som heks.

Achton Friss, Anholt 1924

Hun blev så desperat over, at man nu beskyldte hende for at have dræbt manden, at hun smed tøjet og ville løbe ud i stranden. Da man fangede hende, var hun blevet helt edderspændt og måtte til Grenå – her blev hun helbredet af en klog kone og ”kom hjem og var splinterny”. Hun blev gift på ny, fik en masse børn og praktiserede som heks i mange år.

Anholt var bestandig forglemt af de højere magter. Den eneste gang, nådens sol skinnede på øen, bragte den ”Christian VII’s dertil. Sådan noget som armoden tog man vist ikke alt for højtidelig, man manglede jo dens modsætninger til sammenligning! Det eneste, som truede, var de mystiske magter, men mod dem havde man sine kneb, der som oftest var ufejlbarlige - som f.eks. når man ved bryllupper på vej til kirken sendte en gammel stodder, som ikke var bedre værd, foran optoget, for at han kunne få det onde på sog, som skarnsfolk havde lagt ud for brudeparret! ” Man lærer at arrangere sig. Mod en hårdhændet øvrighed kæmpede man naturligvis ikke, det var forgæves; man lærte fra gammel tid at drage fordel af det evindelige fjendskab mellem øens embedsmænd, fogeden og præsten. Og man sagde fortrøstningsfuldt: ”Kun når foged og præst holder sammen, ser det galt ud for anebuen! ”

Hos et folk. Hvor sådanne ordsprog dannes, må der være stof til mangel politicus.

Men ingen på øen mindes nu disse svundne tider med deres fordringsløse liv. Telefoner spænder deres net mellem husene og tværs over hele øen; fra havnen med dens funktionærboliger og pakhuse er der dampskibsforbindelse med omverdenen, flyvemaskiner tordner hen over himlen, og ”stenaldermanden” lytter i sin radio.

Hvor fjerne synes de tider nu, da døgnet kun måltes med sols og stjerners hjælp, da højst et par firestunds-timeglas fandtes og ingen klokke endnu havde holdt sit indtog på øen. Og dog er det kun to – tre menneskealder siden. Da tog man endnu stilling til vind og vejr af himmellegemernes gang. Når der var hjul om solen, vidste man, at det blev storm om kortere eller længere tid, efter som hjulet var lille eller stort. Var det nytænding, så man af hornets retning, om vejret blev vådt eller tørt; når Hundestjernen stod månen nær, blev det uvejr. Tre dage før Sankt Hans gik ”swålwærred” – solhvervet – da ingen garn måtte være i hav, eller tøj i vand, for så ville det rådne. Man tog råd og varsel af fuglenes væsen og deres flugt.

Til og fra sit arbejde gik bonden efter himmellegemerne. Når Tærsestjernen om efteråret og vinteren stod op, var klokken tre – så gik man ud for at tærse – for ”det kan ikke gå an at ligge i sengen, når Tærsestjernen er oppe”, sagde de gamle. – Den gamle Stine Underfoged gik også altid i seng efter sin stjerne. Når hun sad og spandt, og det lakkede ud ad aften, kastede hun af og til et blik ud ad ruden. ”Nu er min stjerne kommet op over hyld’en”, sagde hun endelig, ”nu er klokken ti! ” Og så varede det ikke længe, inden hun slukkede vægen i ”Tranrasmus” og lagde sig til ro.

Sådan var de – og det er godt. For det skal spores lange tider på en slægt, at den engang har levet smukt.

Storm og hav og det øde land prægede folkenes liv og gav det deres alvor og tyngde. Lige til deres navne mærker man elementernes spor: Anders Carlsen Vind og Anders Rasmussen Storm hedder et par af dem. Også fremmede, som er kommet hertil og har bosat sig, er blevet mærkede deraf. Et tungt trækors på Anholt strand vidner om, hvad man her må kunne vente sig og tåle. På nordvestkysten mellem de vilde bakker står et kors og træ, hvor en indskrift på en lille marmorplade fortæller, at to purunge piger her er blevet taget af havet.

Achton Friss, Anholt 1924

Det var en sommerdag for femogtyve år siden, da den unge datter af lægen på øen. Distriktslæge Thierry, søgte at redde en veninde og de begge to blev derude. ”Fra Havet herudfor henbare Englene Elfrida Grentzmann og Gisela Thierry i Abrahams Skød,” står der. Så megen sorg i så få, naive ord.

Men et andet kors, som står i Ørkenen nær Sønderbjergs fod, bærer vidne om, at havet også kan være gavmildt til gengæld. Det står til minde om en søn af den samme læge, en halvvoksen dreng, hvis forstand engang var et frygteligt chok var blevet sløvet, og som her en dag under en stærk fralandsvind drev alene til havs i en åben båd og var ved at omkomme. Rædslen gav ham hans fornuft tilbage – og få timer senere vendte blæsten og sendte ham frelst ind på denne strand.

Havet tager og havet giver – det er øboens lod.

Det er blevet hen imod slutningen af august, om få dage er vi inde i efterårets første måned.

En dag er der pludselig kommet et stort træk af fugle til øen. Det er alle sammen småfugle, som holder en lille rast her på deres vej fra nord mod sydlige, blidere egne. Løvsangere, rødstjert er, fluesnappere, bynkefugle, stenpikkere og gule vipstjerter – de vrir alle vegne, i byen og i haverne, i plantningerne langs bakkernes hæld. Et lille flok af de stedlige skovspurve har benyttet sig af den almindelige forvirring til at rykke helt ind i fru Marna Jakobsens pensionat, hvor vi bor, og hvor de indtager deres måltiden i hønsegården sammen med det tamme fjerkræ. Det er jo også en form for træk.

Men det farende fuglefolk skal ud på den store vandring. Øen er blevet levende af flagrende og pippende kræ – de synger ikke, der er alt for fulde af forventning og rejsefber. For længe siden er regnsproverne begyndt at trække over, og nu vil det ene hold efter det andet følge i deres spor som store armeer på vandring. Rovfugle er parate til at tage med, tårnfalk og spurvehøg vil slå følge. Og de danske øer vil få mærkelig ting at se.

Også vi skal til at trække bort. Vor rejse er endt.

Jeg står på den sidste dag på Bjerget bag den lille by, hvor beboerne fra gammel tid stod og spejdede, og hvorfra man ser næsten hele øens kyst. Mangt et budskab af mange hænder har de her fået det første varsel om.

Det hændte, når havet i mange dage havde ligget blegt rundt om øen og ingen bør kunne bringe deres både fra land, at anholterne her stod og stirrede efter tegn på vind. Da kunne nogle små bitte skyer danne sig, ligesom blive til af sig selv lavt i horisonten, vokse så småt – og endelig løfte sig og svæve hen over himlen. ”Børfugle” kaldte anholterne dem. For de var et sikkert tegn på, at nu kom der luft over havet, sejlene ville bugne og fyldes og føre deres både bort fra land!

Børfugle – hvilket smukt ord!

Det er så dansk og lyst i sin klang. Et sømandsfolk har digtet det. Jeg ser for mig i et glimt hele dette gamle folk, hele vor slægt, som fra sin barndom har leget med skibe, og som fra Ragnar Lodbrogs dage har spejdet efter bør fra sine høje. Dette trækfuglefolk, vikingeslægten, der for over havene i flok og følge foran bærflugenes vingesus. Et folk, som havde råd til at sende hære bort, der aldrig vendte tilbage, der havde råd til at lade sig tappe for blod i tusinde slag, råd til at blive borte og blande sin kraft med de slagne. Og et

Achton Friss, Anholt 1924

folk, som dog kunne sidde hjemme og regere hele Norden, mens børfluglene bestandig bar dets mærke – ravnebanneret – over havene til Estland og Lifland, Rygen, England, Skotland og Normandiet, og siden foldede sit flag ud over alle verdens have. Og som dog ikke tappede mere af sin kraft, end at dets bonde den dag i dag sidder i sit hjemland som en mand, der blandt fæller næppe har sin lige i verden.

Vejret er så stille i dag. Vidt og bredt ligger havet blankt og blegt om alle de danske øer.

Men langt ude, hvor himmel og hav har deres usynlige grænser, begynder de hvide småskyer at gro frem i kimmingen, en for en fødes de – de bliver til flokke, som løfter sig langsomt vandrer op over det blå, hvor de i zenit samler sig til en tung, dampspændt klode, der drejer sin hvide bug fra vest mod øst, mens den bestandig vokser. Mod dens lysende side kredser tre tårnfalke – de ligner et sort ornament, heraldiske fugle i et stort Våben.

Nu kommer børen derude. Den blanke flade mørknes af de første ilinger, om lidt vil sejlerne vise sig om pynten med stævnene pegende bort fra landet.

Også i mig er vandrelysten vågnet, den gamle trang til at fare bort – nye egne og andre himle. Også jeg vil give mig børfluglene i vold.

Men jeg ved, at hvor som helst jeg havner, vil jeg længes mod disse kyster. For jeg har et sted, som ingen andre kender, og som jeg ikke kan glemme – en lille dam på en mark, hvor nogle piletræer luder over vandet. Her svømmer fisk inde i skyggen under det grågrønne, fine løv, padderokker står som urskove langs dens bred, og liljer dufter omkring den. Herfra har jeg mine første minder; og her tabte jeg min sjæl, netop som jeg havde fået den.

Jeg må tilbage til det sted en gang i mellem og falde til hvile ved bredden af dammen, hvor drømmefiskene glider under pilenes skygge, akkurat som da jeg var dreng. De bærer sig ad endnu ganske som dengang. Jeg vil ligge og høre løvsangeren fløjte i pilene over mit hoved og hvile i det varme græs. Der her er mere grønt og blomsterfyldt end noget andet sted, jeg kender.

Men når jeg engang er vendt hjem fra den allersidste rejse, og når den tid kommer, da al uro og al længsel er blevet tavs og er faret hen med børfluglene til det ukendte sted, da skal mit støv blande sig med mulden på mit hjemlands kyst. Og vindens og havets sang skal tone derover, som den har lydt for slægten i tusinde år.

Dens hovedlandsby, Jegind by, ligger omtrent på dens midte; langs øst- og nordsiden ligger Nørby, Bøl, Nørskov og Ibsted. Ensomt på nordlandets sydende ud mod kæret ligger kirken og præstegården, og helt ude på den sydlige del af øen ligger Rønhuse foruden nogle få gårde.

Achton Friss, Anholt 1924

DEN GAMLE MØLLERKONE FRA ANHOLT BY

Achton Friss, Anholt 1924